

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

फौजदारी अपील्य अधिकार क्षेत्र

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 373 ऑफ 2016

मेसर्स एएफएक्सक्यू इंजिनीअर्स आणि एएनआर. .. अर्जदार

विरुद्ध

मेसर्स निकिता उद्योग आणि ए.एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

2016 चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 374

2016 चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 375

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 376 ऑफ 2016

सह

दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक 510 ऑफ 2017

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 373 ऑफ 2016

निकिता उद्योग .. याचिकाकर्ते

विरुद्ध

दिलीप हनुमंत केसकामंत आणि ए.एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

क्रिमिनल रिव्हिजन एप्लिकेशन नंबर 369 ऑफ 2023

धनंजय दिगंबर भागवत .. अर्जदार

विरुद्ध

श्री संतसेना महाराज नागरी सहकारी

पाठसंथा मर्यादा सिन्नर .. प्रतिवादी

सह

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 625 ऑफ 2015

राजाराम गणपत नार्वेकर .. अर्जदार

विरुद्ध

सुधीर देवन सकपाळ (मृत कायदेशीर वारसदारांमार्फत)

सुहासिनी, सुधीर सकपाळ आणि ए. एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक १५२

सह

अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 ऑफ 2024

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक १५२

कैलास बापूराव गाडगे .. अर्जदार

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य आणि ए.एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

फौजदारी अपील क्रमांक 1543 ऑफ 2003

सह

फौजदारी अर्ज क्रमांक 1344 ऑफ 2015

फौजदारी अपील क्रमांक 1543 ऑफ 2003

शीला जगदीश कटीरा .. अर्जदार

विरुद्ध

रमेश ओभान आणि ए.एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ३८

रमेश जगदीशचंद्र ओभान .. अर्जदार

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य .. उत्तरदाता

सह

2016 चा फौजदारी अर्ज क्रमांक 413

फौजदारी अर्ज क्रमांक 565 ऑफ 2016

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ३८

शीला जगदीश कटीरा .. अर्जदार

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य .. उत्तरदाता

सह

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ४७४

काशिनाथ पांडुरंग लायकर व ए.एन. आर.

..अर्जदार.. (मूळ आरोपी)

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य व ए.एन.आर.

.. उत्तरदाता

सह

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ४७५

माणिक कृष्ण जाधव आणि ए. एन. आर.

विरुद्ध अर्जदार.. (मूळ आरोपी)

महाराष्ट्र राज्य व ए.एन.आर.

.. उत्तरदाता

सह

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 156 ऑफ 2015

विनायक अच्युत घैसास अर्जदार .. (मूळ आरोपी)

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य आणि ए.एन.आर. .. उत्तरदाता

सह

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 158 ऑफ 2015

विनायक अच्युत घैसास अर्जदार .. (मूळ आरोपी)

विरुद्ध

अशोक तुकाराम पाटील व ए.एन. आर. .. उत्तरदाता

सह

२००२ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ३८०

सुशीला रामजी सिंह आणि ए. एन. आर.

विरुद्ध .. अर्जदार

विनोदकुमार डी. पालरेचा आणि ए. एन. आर. .. उत्तरदाता

सह

२००२ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ५८५

मेसर्स शेतकरी सॉल्व्हेंट (इंडिया) लि. .. अर्जदार

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ आणि

ए. एन. आर. .. उत्तरदाता

ऋतुजा एस. घोलप, i/b अर्चना पी. गायकवाड अर्जदाराच्या वतीने अॅड. गांधार रायकर

a/w झ्यानाहा परभू, अनाया दळवी, 2016 चा क्रमांक 373, रिक्वीजन. 2016 चा क्रमांक

374, रिव्हीजन. 2016 चा क्रमांक 375 आणि रिव्हीजन 2016 चा क्रमांक 376 आणि 2017 चा सीपी नंबर 510 मधील प्रतिवादी क्रमांक एकचे वकील अक्षय बंकापूर, अर्जदाराचे वकील सौरभ के. राऊत, रिव्हीजन 2023 चा क्रमांक 369 मधील प्रतिवादी क्रमांक एकचे वकील

मुकेश पाबारी a/w सुशीला गुप्ता, अर्जदाराचे वकील किशोर के. मालपाठक, रिव्हीजन २०१५ चा क्रमांक ६२५ मधील प्रतिवादी क्रमांक एकचे वकील

नम्रता वाघोले, अर्जदाराचे वकील श्रद्धा पवार, रिव्हीजन दिलीप बोडके यांनी अॅड. २००७ चा क्रमांक १५२ मधील प्रतिवादी क्रमांक २ साठी

हुतोशी तावडिया a/w हिमांशू कोडे, रिव्हीजन २००७ चा क्रमांक ३८ मधील अर्जदाराचे वकील; नुसरत शहा, a/w इमा अल्मेडा, केविन गाला, अर्चना झा आणि सायली रामुगडे i/b नाझीश शाह, २००३ च्या अपील क्रमांक १५४३ मधील अपीलकर्त्याचे वकील आणि रिव्हीजन २००७ चा क्रमांक ३८ मधील प्रतिवादी क्रमांक २ चे वकील

शेखर ए. इंगवले, २००७ च्या रिव्हीजन.क्र.४७४ व २००७ च्या ४७५ मधील अर्जदारांचे वकील.

व्ही.एस.ताडके a/w विनय डी. बोरवणकर, अर्जदाराचे वकील डॉ. शंतनू कदम, रिव्हीजन 2015 चा क्रमांक 156 आणि 2015 चा 158 मधील प्रतिवादी क्रमांक २ चे वकील

श्री.एस.आर. मोरे, रिक्हीजन २००२ चा क्रमांक ३८० मधील अर्जदाराचे वकील

मैत्री गारदे a/w विनायक पंडित i/b अजिंक्य उदाने अर्जदाराच्या वतीने व रिक्हीजन २००२ चा क्रमांक ५८५ सौरभ सी. नागरशेह वकील मधील प्रतिवादी करिता..

धनलक्ष्मी कृष्णअय्यर, सर्व प्रकरणात राज्याचे एपीपी

फैज मर्चंट, न्यायमित्र फैजल a/w फैजल एफ. शेख, न्यायालयाने नियुक्त केलेले

.....

CORAM : मिलिंद एन. जाधव, जे.

तारीख: २० डिसेंबर २०२४ .

न्यायनिर्णय:

1. श्री. रायकर फौजदारी पुनरीक्षण अर्जातील प्रतिवादी तक्रारदाराचे विद्वान वकील (थोडक्यात "सीआरए") 2016 चा क्रमांक 373, 2016 चा 374, 2016 चा 375 आणि 2016 चा 376 आणि कृष्णअय्यर, राज्यासाठी विद्वान एपीपी 19.11.2024 रोजी यांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर खालील आदेश देण्यात आला:-

"1. सर्व पुनरावलोकन अर्जामध्ये संबंधित पक्षांची बाजू मांडणारे विद्वान वकील आणि विद्वान एपीपी यांना ऐकले.

2. अनु क्रमांक १५, १६, १७, १८, २१, ३५, ४७ आणि ४९ मध्ये विद्वान वकिलांनी मांडलेले म्हणणे मी ऐकले आहे. विद्वान वकिलांनी सर्वोच्च न्यायालयाच्या, तसेच या न्यायालयाच्या अनेक निर्णयांचा आधार घेतला आहे. वरील प्रकरणे निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, 1881 च्या कलम 138 (थोडक्यात 'उपरोक्त कायदा') अंतर्गत प्रकरणांमध्ये संमती अटी दाखल करण्याचा प्रस्ताव देणाऱ्या पक्षांशी संबंधित आहेत ज्यांनी पुनरावलोकन प्रक्रियेत या न्यायालयात प्रवास केला आहे. ही सर्व प्रकरणे फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम ३९७ अन्वये संमतीच्या अटी स्वीकारण्याचा अधिकार या न्यायालयाला असेल की नाही या कायद्याच्या सामायिक प्रश्नाच्या निर्णयाशी संबंधित असल्याने या न्यायालयाने निर्णय घेणे आवश्यक आहे.

3. अनुक्रम क्रमांक १५, १६, १७, १८, २१, ३५, ४७ आणि ४९ वरील सध्याच्या प्रकरणांमध्ये असे दिसून आले आहे की पक्षकारांनी मेसर्स मीटर्स अँड इन्स्ट्रुमेंट्स प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध कांचन मेहता 2018 (1) SCC 560 यांच्या खटल्यातील निर्णयाचा संदर्भ देत असा युक्तिवाद केला आहे की या न्यायालयासमोर मूळ तक्रारदार नसतानाही, हिताच्या दृष्टीने तक्रारदाराची संमती नसल्यास कार्यवाही बंद करण्याचा आणि आरोपींची निर्दोष मुक्तता करण्याचा अधिकार न्यायालयाला असेल न्यायाचा. त्याचप्रमाणे, पक्षकारांनी ही न्यायालयात धाव घेतली आहे की आरोपी आणि तक्रारदार दोघांनीही संपूर्ण खटला संपल्यानंतर आणि अपीलाची कार्यवाही संपल्यानंतर आता तडजोड करण्याची

आणि संमती अटी दाखल करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे आणि त्यांनी न्यायालयाला न्यायाच्या हितासाठी संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्याची विनंती केली आहे आणि तडजोडीमुळे शिक्षा आणि दंड टाळून या प्रकरणावर पूर्णविराम ठेवण्याची विनंती केली आहे.

4. तथापि, परिच्छेद क्रमांक २० मधील निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, १८८१ च्या कलम १३८ अन्वये खटल्यांची जलद गतीने सुनावणी करण्याच्या बाबतीत 2023 SCC Online SC 1197 सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, मेसर्स मीटर्स अँड इन्स्ट्रुमेंट्स प्रायव्हेट लिमिटेड बाबतीतील निर्णय (फर्स्ट सुप्रा) हा चांगला कायदा नाही, जो तो ट्रायल कोर्टाला आरोपींची निर्दोष मुक्तता करण्याचा अधिकार देतो.

5. पुढे राज रेड्डी कल्लेम विरुद्ध हरयाणा राज्य आणि ए.एन.आर. 2024 च्या फौजदारी अपील क्रमांक 2210 मध्ये खंडपीठाने 08.04.2024 रोजी दिलेल्या निकालात (2024) 8 SCC 588 सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की जर तक्रारदारास पुरेशी भरपाई दिली गेली असेल तर या कायद्याच्या कलम 138 अंतर्गत कार्यवाहीच्या संदर्भात अपील प्रलंबित ठेवता येणार नाही. सर्वोच्च न्यायालयाचे हे निरीक्षण आणि निष्कर्ष चांगले ठरतील का, जरी तक्रारदार खटला वाढविण्यास तयार नसेल किंवा तक्रारदार आणि आरोपी दोघेही न्यायालयात गेले आणि पुनरावलोकन प्रक्रियेत संमती अटी दाखल करतील की नाही याचा विचार वरील प्रकरणात करणे आवश्यक आहे. आज श्री. रायकर, अभ्यासू अधिवक्ता यांनी सादर करताना खालील निर्णय विचारार्थ नोंदीवर ठेवले आहेत :-

(1) पी. मोहनराज आणि इतर विरुद्ध शाह बंधू इत्यात

प्रायव्हेट लिमिटेड (2021) 6 Supreme Court Cases 258.

(2) विजय कुमार विरुद्ध अनिल कुमार गुप्ता आणि ए. आर.5; 2018 Scc Online
Del. 12746

(3) जेआयके इंडस्ट्रीज लिमिटेड आणि इतर विरुद्ध अमरलाल व्ही.

जुमानी आणि ए.एन.आर. (2012) 3 Supreme Court Cases 255

(4) दामोदर एस. प्रभू विरुद्ध सय्यद बाबालाल एच. ; (2010) 5 Supreme Court
Cases 663

(5) के. एम. इब्राहिम विरुद्ध के. पी. मोहम्मद आणि अन्. Criminal Appeal No.
2281 of 2009

6. वरील मुद्यावर न्यायालयाला साहाय्य करणे व वरील निर्णयांचा संदर्भ देताना त्यांनी
खालील युक्तिवाद केले आहेत :-

6.1. सीआरपीसीच्या कलम 401 अंतर्गत उच्च न्यायालयाच्या पुनरीक्षण
अधिकारक्षेत्राची व्याप्ती मर्यादित आहे आणि न्यायालयाने असे म्हटले आहे की पुराव्यांचे
पुनरावलोकन करण्यासाठी आणि स्वतःच्या निष्कर्षावर येण्यासाठी या कलमाचा वापर
करणे, विशेषतः जेव्हा दंडाधिकाऱ्यांनी तसेच अपील सत्र न्यायालयाने यापूर्वीच पुराव्यांचे

मूल्यमापन केले असेल तेव्हा परवानगी नाही. उच्च न्यायालयाने शिक्षेच्या दोन समवर्ती निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करायचा असेल तर एकतर अन्यायाचा घोर प्रमाद होणे आवश्यक आहे किंवा केरळ राज्य विरुद्ध पीआयजे नंबूदरी (1992) 2 SCC 452 या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या वस्तुस्थितीचा पूर्णपणे विचार न करणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे टी. पी. मुरुगन विरुद्ध बोजान (2008) 8 SCC 469 या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, समवर्ती निष्कर्षांच्या बाबतीत पुनरावलोकन कार्यक्षेत्रात केवळ मान्य पुराव्यांमधील शंकांमध्ये हस्तक्षेप केला जाऊ शकत नाही.

6.2. सीआरपीसीच्या कलम ४०१ मधील अधिकारांच्या आधारे पुनरावलोकन न्यायालयालाही अपीलीय न्यायालयाला प्रदान केलेले अधिकार आहेत, असेही न्यायालयाने म्हटले आहे. कलम ४०१ सीआरपीसी ही उच्च न्यायालयाला अपीलीय न्यायालयाचे सर्व अधिकार वापरण्यास सक्षम करणारी तरतूद आहे. सीआरपीसीच्या कलम ३९५ ते ४०१ मधील तरतुदी एकत्र वाचल्या तर दुसऱ्या अपीलीय अधिकाराचा वापर करता येईल असे सूचित होत नाही, असे ते म्हणतील. तथापि, ते असे सादर करतील की मर्यादित हेतूसाठी, न्यायालयाला द्वितीय अपीलीय न्यायालयाचे अधिकार प्रदान केले जाऊ शकतात, जे नोंदवलेल्या किंवा पारित केलेल्या कोणत्याही निर्णयाची, शिक्षेची किंवा आदेशाची वैधता किंवा औचित्य निश्चित करण्याच्या उद्देशाने आणि महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध जगमोहन सिंग आणि इतर (2004) 7 SCC 659 न्यायालयाने दिलेल्या अशा अन्विक्षा

न्यायालयाच्या कोणत्याही कार्यवाहीची नियमितता सुनिश्चित करण्याच्या हेतूने प्रदान केले जाऊ शकतात.

6.3. ते सादर करतील की, वरील निकाल लक्षात घेता, पक्षकारांमध्ये झालेल्या तडजोडीच्या अनुषंगाने तडजोड नोंदविण्याचे आणि त्याच्या पुनरावलोकन कार्यक्षेत्रात संमतीच्या अटी रेकॉर्डवर घेण्याचे अधिकार, विशेषतः जेव्हा दंडाधिकारी आणि सत्र न्यायाधीशांद्वारे दोषी ठरवण्याचा समांतर निष्कर्ष निघतो तेव्हा उच्च न्यायालयासाठी अडथळा ठरतो.

6.4. ते सादर करतील की, या संदर्भात, जेव्हा पुनरीक्षण अर्ज प्रलंबित असेल, तेव्हा आरोपीला खालीलपैकी एक मार्ग अवलंबण्यास खुला आहे:-

(i) सीआरपीसीच्या कलम ४८२ अन्वये संबंधित आदेशाला आव्हान देणे. किंवा संबंधित आदेश रद्द करण्यासाठी रिट याचिका दाखल करा. तथापि, यात पुनरावलोकन याचिका रद्द याचिका म्हणून पुन्हा दाखल करणे समाविष्ट आहे कारण पुनरावलोकन याचिकेचे सामान्य मार्गाने रिट पिटीशनमध्ये रूपांतर केले जाऊ शकत नाही. तडजोडीची नोंद केवळ माननीय उच्च न्यायालय आपल्या विलक्षण कार्यक्षेत्रात च करू शकते.

(ii) निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, १८८१ च्या कलम १४७ अन्वये गुन्हा कंपाऊंड करण्यासाठी सध्याच्या कार्यवाहीत फौजदारी अर्ज दाखल करणे. सीआरपीसी कलम १४७ मधील तरतुदींनुसार या कायद्याच्या कलम १४७ अन्वये अनिर्बंध कलमाचा अतिरेकी

परिणाम होईल आणि के. एम. इब्राहिम (आठवा सुप्रा) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे अपीलीय स्तरावरही या कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये गुन्हा कंपाऊंड करण्यास पक्षकारांना मनाई नाही, असे निरीक्षण सर्वोच्च न्यायालयाने नोंदवले आहे. कंपाउंडिंग प्रक्रियेचे पालन करण्यासाठी आरोपींना अर्ज दाखल करावा लागेल आणि दामोदर एस. प्रभू (सातवा सुप्रा) यांच्या प्रमाणे कंपाउंडिंगसाठी उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालयात अर्ज केल्यास १५ टक्के खर्च भरावा लागेल. कंपाउंडिंगचे मार्ग पद्धती आणि पद्धतीसंदर्भात सर्वोच्च न्यायालयाच्या नंतरच्या निकालांमध्ये कंपाउंडिंग तरतुदीची चर्चा देखील करण्यात आली आहे आणि यामुळे खटला रद्द करणे आणि कंपाउंडिंग मधील फरक स्पष्ट होतो. क्वेशिऑन आणि कंपाउंडिंग मधील फरक देखील चांगल्या प्रकारे स्पष्ट केला गेला आहे आणि असे मानले जाते की रद्द करताना, न्यायालय तो लागू करते तथापि, कंपाऊंड करण्यासाठी पीडित पक्षाची संमती आवश्यक आहे. तसेच पक्षकारांमध्ये तडजोड नाकारण्याचे कोणतेही कारण नाही, मात्र विनय नायक विरुद्ध रयत सेवा सहकारी बँक लि. (2008)2 SCC 305 आणि जेआयके इंडस्ट्रीज (सहावा सुप्रा) प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने सांगितल्याप्रमाणे कलम ३२० सीआरपीसी अंतर्गत कंपाउंडिंगशी संबंधित प्रक्रियेला परवानगी देता येणार नाही, असेही मत व्यक्त करण्यात आले.

(iii) आरोपीला उपलब्ध असलेला तिसरा पर्याय सर्व फौजदारी पुनरावलोकनांमध्ये लागू होणार नाही परंतु अशा प्रकरणांसाठी जेथे अपील आणि पुनरावलोकन प्रलंबित असताना

, आरोपीने काही शिक्षा भोगली होती आणि तडजोड लक्षात घेता सुधारित अधिकारक्षेत्राला शिक्षेच्या आदेशांमध्ये हस्तक्षेप न करता शिक्षेत बदल करणे आणि शिक्षा आधीच कालावधीत कमी करून शिक्षेच्या आदेशात बदल करणे शक्य आहे पक्षकारांमध्ये झालेल्या तडजोडीच्या पार्श्वभूमीवर हे घडल्याची नोंद घेतली आहे. हे देखील मान्य आहे कारण रिव्हीजनल अधिकारक्षेत्रांतर्गत उच्च न्यायालयाला विजय कुमार विरुद्ध अनिल कुमार गुप्ता 2018 SCC Online Del. 12746 या प्रकरणात दिल्ली उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाप्रमाणे उच्च न्यायालयाला न्याय मिळवून देण्याची परवानगी आहे.

7. वरील संदर्भात सीआरपीसीच्या कलम ३९७ व ४०१ मधील तरतुदी व या न्यायालयाच्या पुनरावलोकनाचे अधिकार हे सीआरपीसीच्या कलम ४०१ (५) सह कलम ४८२ अन्वये उच्च न्यायालयाचे अंगभूत अधिकार वाचविण्याच्या तरतुदींकडे पहावे लागेल व विचार करावा लागेल.

8. सीआरपीसीच्या कलम ३९७ अन्वये दाखल करण्यात आलेल्या कोणत्याही अर्जात न्यायालयाला कलम ४८२ अन्वये उच्च न्यायालयाचा अधिकार असेल, असा युक्तिवाद करण्यासाठी श्रीमती कृष्णअय्यर यांनी खालील तीन निर्णयांचा उल्लेख केला आहे आणि त्यावर विश्वास ठेवला आहे

(1) हर्षेंद्रकुमार डी विरुद्ध रेबतिलता कोळे आदी. AIR 2011 एससी 1090;

- (2) बी. व्ही. शेषय्या वि. तेलंगणा राज्य 2018 च्या विशेष परवानगी (सीआरएल) क्रमांक 7099 वरून उद्भवणारे फौजदारी अपील; Criminal Appeal arising out of Special Leave (Crl.) No. 7099 of 2018
- (3) दीन नाथ विरुद्ध शंकर दास आणि ए. एन. आर. सीआर एमएमओ क्र.158 ऑफ 2024 दिनांक 20.03.2024.

9. विद्वान वकील आणि पक्षकारांचे लक्ष खालील निकालांकडे वेधले जाते जे कलम 397 आणि कलम 401 सीआरपीसी अंतर्गत सुधारित न्यायालयाच्या अधिकारांचा संदर्भ देतात आणि त्यामध्ये केलेले निष्कर्ष आणि निरीक्षणे :-

(१) आबासाहेब यादव होनमाने विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य 2008 (2) Mh.L.J या खटल्यात या न्यायालयाच्या पूर्ण पीठाच्या निर्णयात १७ परिच्छेद क्र.६.१३, ७.३ व ७.६ समर्पक असून ते पुढीलप्रमाणे आहेत:-

6.13. कंपाउंडिंगचे अधिकार वैधानिक अधिकारांद्वारे काटेकोरपणे नियंत्रित केले जातात तर न्यायालयाचे अंगभूत अधिकार संहितेच्या कलम 482 च्या कक्षेत न्यायालयीन निर्णयांद्वारे निर्देशित केले जातात. सध्याच्या काळात विकसित झालेला फौजदारी न्यायशास्त्राचा आणखी एक अत्यंत महत्त्वाचा पैलू म्हणजे फौजदारी कार्यवाही संकुचित आणि/किंवा रद्द करण्याच्या परिणामासंदर्भात गुन्हा, त्याचा पीडित, साक्षीदार आणि समाजावर होणारा परिणाम. हा समर्पक विचार मानला पाहिजे. मानवी अस्तित्वासाठी

समाज अधिक सुरक्षित व्हावा यासाठी दंड संहिता १८६० मध्ये विविध सुधारणा करण्यात आल्या असून समाजातील मोठ्या घटकांवर परिणाम करणारे विविध गुन्हे दंडात्मक गुन्हे म्हणून समाविष्ट करण्यात आले आहेत. उदाहरणार्थ, कलम ४९८-अ चा उद्देश हुंड्याच्या समस्येच्या मुळाशी आघात करणे आणि महिलांवरील गुन्हे रोखणे हा होता. अशाच प्रकारची अनेक उदाहरणे आहेत जिथे व्यक्तींना न्याय आणि संरक्षणाचे योग्य व्यवस्थापन करण्याच्या हेतूची पूर्तता करण्यासाठी दंडात्मक तरतुदी आणल्या गेल्या आहेत. केलेल्या प्रत्येक गुन्ह्याचे दुहेरी परिणाम होतात. एक तर त्याचा पीडितेवर विपरीत परिणाम होतो. दुसरे म्हणजे यामुळे समाजाची जडणघडण बिघडते. यामुळे मानवी नातेसंबंधांमध्ये भीतीचे वातावरण निर्माण होऊ शकते आणि अशा प्रकारे मानवतेत पूर्वग्रह निर्माण होऊ शकतो. विनय देवण्णा नायक विरुद्ध रयत सेवा सहकारी बँक लि., २००८ (१) बोम. सी.आर. ५२३ , सर्वोच्च न्यायालयाने निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्टच्या कलम १३८ अन्वये गुन्ह्याचा निपटारा करताना खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले:

11. प्रत्येक गुन्हा हा केवळ एखाद्या व्यक्तीविरुद्धच नव्हे, तर संपूर्ण समाजाविरुद्धचा गुन्हा मानला जातो, यात शंका नाही, जरी एखाद्या व्यक्तीला त्याचा त्रास सहन करावा लागला असेल. त्यामुळे गुन्हेगारावर योग्य ती कारवाई करणे हे राज्याचे कर्तव्य आहे. गुन्हेगाराला शिक्षा देणे हे फौजदारी न्याय देणाऱ्या न्यायालयाचेही तितकेच कर्तव्य आहे. पण तेथे गुन्हे आणि गुन्हे आहेत. काही गुन्हे अतिशय गंभीर

असतात ज्यात तडजोड किंवा समेट करण्यास परवानगी नसते. दुसरीकडे, इतर काही गुन्हे फारसे गंभीर नाहीत आणि कायदा पक्षकारांना तडजोड करून त्यांचा निपटारा करण्याची परवानगी देऊ शकतो. एखाद्या गुन्ह्याची सांगड घालणे म्हणजे ज्या व्यक्तीविरुद्ध गुन्हा करण्यात आला आहे, त्याला खटल्याची पुढील कार्यवाही करण्यापासून परावृत्त करण्यासाठी प्रलोभन म्हणून एखाद्या कृत्याचे काही समाधान मिळाले आहे.

यापूर्वी निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्टच्या कलम १३८ अन्वये दंडनीय गुन्हा कंपाऊंडेबल नव्हता आणि तो न्यायालयांनी तसा च ठेवला होता. संसदेला हा गुन्हा कंपाऊंडेबल करण्याची गरज वाटली आणि त्यामुळे निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स (दुरुस्ती आणि विविध तरतुदी) अधिनियम, २००२ (२००२ चा अधिनियम ५५) अन्वये कलम १४७ घातले. हे स्पष्टपणे सूचित करते की कंपाउंडिंगची शक्ती त्याच्या मर्यादित व्याप्तीमध्ये वापरली पाहिजे. एखादा गुन्हा सार्वजनिक हक्क आणि कर्तव्यांचा भंग आणि उल्लंघन करणारा सार्वजनिक चुकीचा असल्याने त्याचा परिणाम संपूर्ण समाजावर होतो आणि तो सर्वसाधारणपणे समाजासाठी हानिकारक असतो. न्यायप्रशासनावरील जनतेचा विश्वास कायम राखणे हे न्यायालयांचे नेहमीच कर्तव्य मानले गेले आहे, ज्याला बहुतेकदा 'कायद्याचे वैभव' सिद्ध करणे आणि टिकविणे हे कर्तव्य म्हणून संबोधले जाते. न्यायाच्या योग्य प्रशासनाकडे नेहमीच एक निरंतर प्रक्रिया म्हणून पाहिले गेले आहे, विशिष्ट

खटल्याच्या निर्णयापुरते मर्यादित न राहता भविष्यात कोर्ट ऑफ लॉ., क्षमतेचे रक्षण करणे म्हणून कार्य व्हावे.

XXXXXX

७.३. दंडात्मक तरतुदींचा काटेकोरपणे अर्थ लावावा, हे तत्त्व न्यायालयाने लक्षात ठेवले पाहिजे. संहितेतील अनिवार्य तरतुदींचा ही काटेकोरपणे अर्थ लावावा लागेल , जोपर्यंत तरतुदींना उदारमतवादी भाषेत शब्दबद्ध केले जात नाही आणि त्याचे व्यापक परिणाम विधिमंडळानेच केले नाहीत. सार्वजनिक हित आणि न्यायाचे व्यापक हित साधण्याच्या हेतूने या तरतुदींवर उदार रचनेचे नियम सुरक्षितपणे लागू केले जाऊ शकतात. ..."

XXXXXX

7.6. संहितेच्या कलम 482 अन्वये अंगभूत अधिकारांचा वापर न्यायालयीन आदेशाद्वारे किंवा संहितेच्या इतर तरतुदींच्या संदर्भात टाळता येणार नाही. ..."

(ii) माया संजय खंदारे व अन्य विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य 2021 SCC Online Bom. 3 या खटल्यातील या न्यायालयाच्या पूर्ण पीठाच्या निकालात, परिच्छेद क्र.18 व 19 खालीलप्रमाणे आहे:-

"18. "..... या संहितेने अपीलिय न्यायालय/ पुनरावलोकन न्यायालयाला कोणताही अधिकार दिलेला नाही की, केवळ दोषी आणि माहिती देणारा/ तक्रारदार यांच्यात तडजोड झाली आहे या कारणास्तव कंपाऊंडेबल नसलेल्या गुन्ह्यासाठी दोषी ठरलेल्या आरोपीची निर्दोष मुक्तता करण्याचा कोणताही अधिकार नाही.

19. शिक्षेच्या आदेशाची चाचणी अपिलीय न्यायालय/पुनरावलोकन न्यायालयाने गुणवत्तेच्या आधारे करावी लागेल आणि जर न्यायालयाला शिक्षा कायम ठेवणे आवश्यक वाटले तर केलेली तडजोड हा योग्य शिक्षा सुनावताना विचारात घ्यावा लागणारा घटक असेल. दुसऱ्या शब्दांत, गैर-कंपाऊंडेबल गुन्ह्यासाठी शिक्षा कायम ठेवताना, अशा शिक्षेनंतर पक्षकारांनी तडजोड केली आहे ही वस्तुस्थिती योग्य ती शिक्षा सुनावताना लक्षात घ्यावयाची बाब असेल.

(3) योगेंद्र यादव आणि ओआरएस विरुद्ध झारखंड राज्य आणि अन्य 2014 AIR (एससी) 3055 या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालात परिच्छेद क्रमांक ४ मध्ये असे म्हटले आहे :-

४. आता या न्यायालयासमोर प्रश्न असा आहे की, हे न्यायालय भादंविकलम ३२६ आणि ३०७ अन्वये जे गुन्हे असंयोजित आहेत, त्यांना एकत्रित करू शकते का? कंपाऊंडेबल नसलेले गुन्हे न्यायालयाकडून कंपाऊंड करता येणार नाहीत, असे म्हणायला हरकत नाही.

संहितेच्या कलम ३२० मधून न्यायालये गुन्ह्यांना कंपाउंड करण्याचे अधिकार घेतात. या तरतुदीचे काटेकोरपणे पालन करावे लागेल (ज्ञानसिंग विरुद्ध पंजाब राज्य [ज्ञानसिंग विरुद्ध पंजाब राज्य, (२०१२) १० एससीसी ३०३ : (२०१२) ४ एससीसी (सीआयव्ही) ११८८ : (२०१३) १ एससीसी (सीआरआय) १६० : (२०१२) २ एससीसी (एल अँड एस) १८८]).

तथापि, एखाद्या प्रकरणात, उच्च न्यायालय संहितेच्या कलम 482 अंतर्गत आपल्या अधिकाराचा वापर करून फौजदारी कारवाई रद्द करू शकते कारण पक्षकारांनी त्यांचे वाद सामंजस्याने सोडवले आहेत आणि पीडितेला कोणताही आक्षेप नाही, जरी गुन्हे कंपाऊंडेबल नसले तरीही. कोणत्या प्रकरणांमध्ये उच्च न्यायालय कार्यवाही रद्द करण्यासाठी आपल्या विवेकाचा वापर करू शकते हे प्रत्येक प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीवर अवलंबून असेल. नैतिक अधःपतन, बलात्कार, खून यांसारखे गंभीर गुन्हे ही कारवाई रद्द करून सोडविता येणार नाहीत, कारण त्याचा समाजावर घातक परिणाम होईल. असे गुन्हे दोन व्यक्ती किंवा दोन गटांपुरते मर्यादित आहेत असे म्हणता येणार नाही. असे गुन्हे रद्द केल्यास समाजात चुकीचा संदेश जाऊ शकतो. मात्र, हे गुन्हे पूर्णपणे वैयक्तिक स्वरूपाचे आहेत आणि त्यामुळे सार्वजनिक शांततेवर परिणाम होत नाही आणि तडजोडीमुळे अशी कारवाई रद्द केल्यास शांतता प्रस्थापित होईल आणि न्याय मिळेल, असे जेव्हा उच्च न्यायालयाला वाटत असेल, तेव्हा ते रद्द करण्यास संकोच करू नये . अशा प्रकरणांमध्ये फिर्यादी हा लंगडा खटला ठरतो. अशा लंगड्या खटल्याचा पाठपुरावा

करणे म्हणजे वेळ आणि शक्तीचा अपव्यय ठरेल. यामुळे तडजोड ही मोडीत निघेल आणि शांतता प्रस्थापित होण्यात अडथळा निर्माण होईल.

(4) गुवाहाटी उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी ओटिन पॅगिंग आणि ओर्स विरुद्ध नांबोर कमान आणि ओर्स 1991 (1) Crimes 509 (Gau) या खटल्यात दिलेल्या निकालात.२० , परिच्छेद क्र.३ व ४ मध्ये असे म्हटले आहे :-

3. मी प्रतिस्पर्धांच्या युक्तिवादांचा विचार केला आहे. सीआरपीसीच्या कलम ३९७ आणि ४८२ आणि राज्यघटनेच्या कलम २२७ मधील तरतुदीही मी पाहिल्या आहेत.सीआरपीसीच्या कलम ३९७ अन्वये नोंदवलेल्या किंवा दिलेल्या कोणत्याही निर्णयाची, शिक्षेची किंवा आदेशाची शुद्धता, वैधता किंवा औचित्य सिद्ध करण्याच्या हेतूने कोणत्याही अन्विक्षा फौजदारी न्यायालयासमोर कोणत्याही कार्यवाहीच्या नोंदी मागविण्याचे आणि तपासण्याचे अधिकार उच्च न्यायालय आणि सत्र न्यायाधीश या दोघांनाही देण्यात आले आहेत. आणि, त्याबद्दल; अशा अन्विक्षा न्यायालयाच्या कोणत्याही कार्यवाहीचे नियमितीकरण करणे आणि त्यानंतर सीआरपीसीच्या कलम ३९८ ते ४०१ मधील तरतुदींनुसार आवश्यक आदेश देणे. दोन्ही न्यायालयांचे कार्यक्षेत्र समवर्ती आहे. तथापि, या कलमांतर्गत उच्च न्यायालयात किंवा सत्र न्यायाधीशांकडे अर्ज केल्यावर कलम ३९७ च्या उपकलम (३) मधील विशिष्ट मर्यादा लक्षात घेता अशा व्यक्तीकडून दुसऱ्याकडे पुढील अर्ज करता येणार नाही.

(३) जर या कलमांतर्गत एखाद्या व्यक्तीने उच्च न्यायालयात किंवा सत्र न्यायाधीशांकडे अर्ज केला असेल तर त्याच व्यक्तीने केलेला पुढील अर्ज दुसऱ्याने ग्राह्य धरला जाणार नाही ".

सीआरपीसीचे कलम ४८२ उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांशी संबंधित आहे. हे प्रदान करते:

४८२. उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांची बचत:- या संहितेतील कोणत्याही आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी किंवा कोणत्याही न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित ठेवण्यासाठी आवश्यक असे आदेश देण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांवर मर्यादा किंवा परिणाम करणारी कोणतीही गोष्ट मानली जाणार नाही.

उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांच्या वापरासंदर्भातील जी तत्त्वे सर्वसाधारणपणे आणि सर्वसाधारणपणे पाळली जातात, ती काही अपवाद वगळता सर्वोच्च न्यायालयाने मधू लिमये विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, (१९७७) ४ SCC ५५१ : AIR १९७८ SC ४७, ५० खालील शब्दांत या खटल्यात मांडली होती:

(१) पीडित पक्षाच्या तक्रारीच्या निवारणासाठी संहितेत विशिष्ट तरतूद असल्यास या अधिकाराचा वापर केला जाणार नाही;

(2) कोणत्याही न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर टाळण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित ठेवण्यासाठी त्याचा अत्यंत संयमाने वापर केला पाहिजे;

(3) की संहितेच्या इतर कोणत्याही तरतुदीत नमूद केलेल्या कायद्याच्या स्पष्ट मर्यादेच्या विरोधात त्याचा वापर केला जाऊ नये.

सीआरपीसीच्या कलम ३९७ च्या उपकलम (३) मधील आडकाठीमुळे कलम ४८२ अन्वये उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांवर कोणत्याही प्रकारे मर्यादा येतील की परिणाम होईल, हा प्रश्नही आता ऐरणीवर आलेला नाही. मधू लिमये, सुप्रा येथे सर्वोच्च न्यायालयाने या प्रकरणाचा विचार केला. उच्च न्यायालयाच्या पुनरीक्षण अधिकाराचा वापर करूनच बार चालतो, याचा अर्थ उच्च न्यायालयाला कलम ३९७ च्या उपकलम (१) अन्वये पुनरावलोकनाचा अधिकार राहणार नाही, असे निदर्शनास आले. न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आणि / किंवा न्यायाचे टोक सुरक्षित करण्यासाठी बार कार्य करणार नाही. पीडित पक्षाने दाखल केलेल्या याचिकेचे लेबल निरर्थक आहे. उच्च न्यायालय आपल्या अंगभूत अधिकारांतर्गत योग्य प्रकरणात या प्रकरणाची तपासणी करू शकते. कृष्णा अय्यर यांनी J. राज कपूर विरुद्ध राज्य (दिल्ली प्रशासन), (१९८०) १ SCC ४३ : AIR १९८० SC २५८ खालील शब्दांत या कायदेशीर भूमिकेचा पुनरुच्चार केला:

थोडक्यात, न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर किंवा इतर असाधारण परिस्थिती न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राला उत्तेजित करते अशा अंगभूत अधिकारांच्या वापरावर पूर्णपणे बंदी नाही. मर्यादा आहे आत्मसंयमाची, यापेक्षा जास्त काही नाही....".

ज्या प्रकरणात मोठा अन्याय होत असेल तर कलम ४८२ अन्वये मिळालेल्या अधिकाराचा वापर केला पाहिजे. दिल्ली महानगरपालिका विरुद्ध राम किशन रोहतगी, (१९८३) १ SCC १ : AIR १९८३ SC ६७ या खटल्यात ही बाब सर्वोच्च न्यायालयाने चर्चेत आणली.

या तरतुदीमुळे ज्या ठिकाणी गंभीर आणि भरीव अन्याय झाला आहे किंवा न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गंभीर गैरवापर झाला आहे, अशा ठिकाणी आदेश देण्याचा वेगळा आणि स्वतंत्र अधिकार एकट्या उच्च न्यायालयाला देण्यात आला आहे. हे केवळ अन्विक्षा न्यायालयांनी दिलेल्या आदेशाविरुद्ध वापरले जाणारे पुनरीक्षण अधिकार नाही".

पुढे स्पष्ट करण्यात आले;

ही शक्ती विलक्षण असल्याने तिचा कमीत कमी वापर करावा.

४. वरील विवेचनावरून हे स्पष्ट होते की, सीआरपीसीचे कलम ३९७ आणि ४८२ दोन वेगवेगळ्या क्षेत्रात कार्यरत आहेत. कलम ४८२ मध्ये उच्च न्यायालयाला न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित ठेवण्यासाठी आदेश देण्याचा वेगळा आणि स्वतंत्र अधिकार देण्यात आला आहे. राज कपूर, सुप्रा या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने नमूद केल्याप्रमाणे उच्च न्यायालयाचा हा अंगभूत अधिकार कलम

३९७ अन्वये सुधारित अधिकार संपुष्टात आल्यावर मागे हटत नाही. एखाद्या प्रकरणात कलम ३९७ अन्वये दाखल झालेल्या याचिकेला कलम ४८२ अन्वये याचिका मानून न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर टाळण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या हेतूने तसे करणे आवश्यक असल्याचे समाधान झाल्यास आवश्यक तो दिलासा देण्यास उच्च न्यायालयाला मनाई नाही. कलम ३९७ च्या उपकलम (३) मधील कोणतीही गोष्ट असे करण्याच्या आड येऊ शकत नाही; तथापि, ही अंगभूत शक्ती विलक्षण असल्याने त्याचा वापर संयमाने आणि संयमाने केला पाहिजे.

(५) हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी मंजूर केलेल्या कमला देवी विरुद्ध उत्तमचंद 2016 क्रि.एल.जे. 3297 या खटल्यात परिच्छेद क्रमांक ७ व ८ मध्ये असे म्हटले आहे :-

7. शिवाय, या न्यायालयाला कलम 482 सीआरपीसी अंतर्गत सध्याच्या याचिकेवर सुनावणी करण्याचा पुरेसा अधिकार आहे, जो उच्च न्यायालयाला या संहितेअंतर्गत कोणत्याही आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी किंवा कोणत्याही न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित करण्यासाठी आवश्यक असे आदेश देण्याचे अंगभूत अधिकार देतो. सध्याची याचिका या टप्प्यावर ग्राह्य धरली गेली नाही, तर याचिकाकर्त्याला कलम ३९७ सीआरपीसी अंतर्गत सुधारित अधिकारांचा

वापर करून विद्वान अतिरिक्त सत्र न्यायाधीशांनी १२.७.२००७ रोजी दिलेल्या आदेशावर शिक्कामोर्तब करण्याची संधी मिळणार नाही.

8. निर्विवादपणे, कलम 482 सीआरपीसी अंतर्गत अधिकारांचा वापर अत्यंत संयमाने करणे आवश्यक आहे, विशेषतः अशा परिस्थितीत, जेव्हा न्यायालय असा निष्कर्ष काढते की खाली न्यायालयाने दिलेला आदेश उलट आहे आणि कायद्याच्या प्रक्रियेचा निव्वळ गैरवापर केल्याचा परिणाम आहे. ही याचिका ४ ऑक्टोबर २००७ पासून या न्यायालयात प्रलंबित आहे आणि ती ५ ऑक्टोबर २००७ रोजी दाखल करून घेण्यात आली आहे, हे लक्षात घेता खटला दाखल झाल्यानंतर नऊ वर्षांनंतर ती ग्राह्य धरण्याच्या कारणास्तव फेटाळणे योग्य आणि न्याय्य ठरणार नाही. त्यानुसार, वरील चर्चेच्या पार्श्वभूमीवर, या न्यायालयाचे निश्चित मत आहे की सध्याची याचिका कलम 397 सीआरपीसी अंतर्गत ग्राह्य धरण्यायोग्य आहे आणि कलम (3) अंतर्गत तयार केलेली बंदी सध्याची याचिका दाखल करताना तिच्या आड येणार नाही. हे दाखल करण्यापूर्वीपासून तिने कलम ३९७ सीआरपीसी अंतर्गत कोणतीही फेरविचार याचिका दाखल केली नव्हती, उलट प्रतिवादी क्रमांक ३ उत्तम चंद यांनी ही याचिका दाखल केली होती. त्यामुळे या याचिकेवर कलम ३९७ (३) अन्वये बंदी घालता येणार नाही, असे या न्यायालयाचे मत आहे आणि वरील चर्चा लक्षात घेता ती ग्राह्य धरता येईल. 20. १९९१ (१) गुन्हे ५०९ (गौ.)

खेमराज अग्रवाल आणि ओआरएस विरुद्ध छत्तीसगड राज्य उच्च न्यायालयाने 2018 (4)

सी.जी.एल.जे. 118 परिच्छेद क्रमांक ११० मध्ये असे लिहिले आहे :-

110. कलम 397 सीआरपीसी अंतर्गत पुनरावलोकन हाताळताना उच्च न्यायालयाच्या पुनरीक्षण अधिकारक्षेत्राची गुणवत्ता आणि आशय फौजदारी अपीलाची सुनावणी करणाऱ्या न्यायालयाशी तुलना केली जाऊ नये. कलम 401 सीआरपीसीची व्याप्ती आणि कक्षा असूनही, उच्च न्यायालयाचे पुनरावलोकन कार्यक्षेत्र अपीलाच्या अधिकारांसह सहव्यापक मानले जाऊ नये कलम ३८६ सीआरपीसीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे न्यायालय. कलम ४०१ सीआरपीसीच्या अनुषंगाने उच्च न्यायालयाला व्यापक अधिकार क्षेत्र उपलब्ध असूनही हे असे आहे. अपीलाचे पुनरावलोकनात रूपांतर करणे आणि पुनरावलोकनाचे अपीलात रूपांतर करणे यात फरक ठेवावा लागतो, हेही तत्त्व म्हणून योग्य आहे; मग ते अपीलीय आणि पुनरावलोकनात्मक हस्तक्षेपाची तरतूद असलेल्या कोणत्याही अधिकारक्षेत्रात असो.

10. या विषयावरील वरील निर्णय लक्षात घेता, मी या न्यायालयात प्रॅक्टिस करणारे विद्वान वकील श्री. फैज मर्चंट यांची नेमणूक करतो जेणेकरून न्यायालयाला कायदेशीर निर्णय मिळविण्यात मदत होईल आणि ते न्यायालयासमोर ठेवता येतील आणि वरील परिच्छेद क्रमांक 2 मध्ये तयार केलेल्या प्रश्नाचे निर्धारण करण्यासाठी सध्याच्या प्रकरणात न्यायमित्र म्हणून न्यायालयाला मदत होईल.

11. रजिस्ट्रीला निर्देश देण्यात आले आहेत की आजपासून एका आठवड्याच्या कालावधीत सर्व पुनरीक्षण अर्जांची प्रत आणि वर नमूद केलेल्या निर्णयांचे संकलन श्री. म र्चट यांना द्यावे.

12. २९ नवंबर, 2024 तारखेला सध्याच्या प्रकरणांच्या गटाची एकत्रित यादी करा 'फॉर डायरेक्शन' या मथळ्याखाली ठेवण्यात येणार आहे.

२. वरील आदेशाद्वारे मी बारमध्ये प्रॅक्टिस करणारे विद्वान वकील श्री. फैज मर्चट यांची न्यायमित्र म्हणून नेमणूक केली, जेणेकरून मी परिच्छेद क्रमांक २ मध्ये मांडलेल्या खालील प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी न्यायालयाला मदत होईल. फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ च्या कलम ३९७ अन्वये (थोडक्यात "सीआरपीसी") पुनरीक्षण कार्यवाही आणि परिणामी शिक्षा आणि शिक्षा रद्द करावी आणि अर्जदाराला कंपाऊंड करण्याची परवानगी द्यावी व पक्षकारांमध्ये झालेल्या तडजोडीच्या अटी पक्षकारांनी मला रेकॉर्डवर घेण्यास विनंती केली.:-

प्रश्न:-

फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ च्या कलम ३९७ अन्वये सुधारित अर्जांमध्ये, ज्यामध्ये निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, १८८१ च्या कलम १३८ अन्वये गुन्ह्यासाठी शिक्षेच्या निर्णयाला आव्हान दिले जाते आणि / किंवा अपीलमध्ये विद्वान सत्र न्यायालयाने कायम ठेवले आहे, हे न्यायालय पक्षकारांमधील मतभेद संपुष्टात आणण्यासाठी आणि

कंपाउंडिंगचा दिलासा देण्यासाठी पक्षकारांनी दाखल केलेल्या संमती अटी स्वीकारू शकते की नाही आणि कोणत्या अटींवर?"

3. मी २९.११.२०२४ आणि ०९.१२.२०२४ रोजी विद्वान वकिलांचे आणि विद्वान न्यायमित्रांचे सविस्तर म्हणणे ऐकले. विद्वान वकिलांनी दिनांक 19.11.2024 च्या आदेशात नमूद केलेल्या उद्घरणव्यतिरिक्त सर्वोच्च न्यायालय आणि विविध उच्च न्यायालयांच्या अनेक निर्णयांचा/ संदर्भाचा आधार घेतला आणि आपापली बाजू मांडली. पुनरावृत्ती टाळण्यासाठी या निकालात पुढील संदर्भ पुढे चालू ठेवले आहेत

4. माझ्यासमोरील पुनरावलोकन अर्जदारांनी सीआरपीसीच्या कलम ३९७ अन्वये पुनरीक्षण दाखल केले आहे. तक्रारदाराला खाजगी प्रतिवादी म्हणून दाखल करण्यात आले आहे. त्यांनी न्यायालयाला संमती अटी / सेटलमेंट अटी / तडजोडीच्या अटी रेकॉर्डवर घेण्याची विनंती केली आहे. कारण पक्षकारांनी त्यांचे वाद मिटवले आहेत आणि पुढील पुनरावलोकन कार्यवाही किंवा न्यायालयात कोणतीही कार्यवाही चालू ठेवू इच्छित नाहीत . प्रत्यक्षात, पक्षकारांनी शेवटी त्यांचे वाद मिटवले आहेत आणि न्यायालयाला विनंती केली आहे की रेकॉर्डवरील संमती अटी स्वीकारल्यानंतर, ट्रायल कोर्टाने अर्जदाराची शिक्षा आणि / किंवा सत्र / अपीलिय न्यायालयाने कायम ठेवलेली शिक्षा रद्द केली जावी आणि संमती अटींच्या अनुषंगाने रद्द करण्यात यावी आणि अर्जदारांना कलम 138 निगोशिएबल

इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, १८८१ (थोडक्यात "एन.आय. अॅक्ट") अन्वये गुन्हा कंपाऊंड करण्याची परवानगी देण्यात यावी.

5. आणखी एक युक्तिवाद माझ्यासमोर मांडण्यात आला आहे तो असा की, अन्विक्षा न्यायालयासमोर पूर्ण खटला सुरू झाल्यानंतर दोषी ठरल्यानंतर आणि अपील्य/ सत्र न्यायालयासमोरील अपिलातील कार्यवाही सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयानुसार न्यायालय स्वीकारू शकते आणि सीआरपीसीच्या कलम ३९७ अन्वये हा गुन्हा त्याच्या पुनरीक्षण कार्यक्षेत्रात कंपाऊंड करण्यास परवानगी दिली जाऊ शकते.

6. पक्षकारांनी संयुक्तरित्या संमती अटी दाखल करून या न्यायालयात धाव घेतली आहे आणि न्यायाच्या हितासाठी त्या रेकॉर्डवर स्वीकारण्याची विनंती केली आहे आणि संमती अटींच्या अनुषंगाने दोष आणि शिक्षा विसरून या प्रकरणावर शांतता प्रस्थापित करण्याची विनंती केली आहे. काही प्रकरणांमध्ये, तक्रारदाराकडून संमतीपत्र दाखल केले जाते जे रेकॉर्डवर ठेवले जाते.

7. विद्वान न्यायमित्र आणि पक्षकारांचे वकील वरील प्रश्नाच्या निर्णयासाठी न्यायालयाला संबोधित केले. मी खाली त्यांचे म्हणणे टिपण्याचा आणि पुनरुत्पादित करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

8. मी केलेल्या युक्तिवादांचा उहापोह करण्यापूर्वी, थोडक्यात सांगितल्याप्रमाणे, सध्याची प्रकरणे सीआरपीसीच्या कलम 397 अंतर्गत दाखल केलेले सर्व पुनरीक्षण अर्ज

आहेत. म्हणूनच, सुरुवातीला, लागू कायद्यांच्या संबंधित तरतुदींचे वर्णन करणे योग्य ठरेल ज्यामुळे मी तयार केलेल्या कायद्याच्या प्रश्नावर निर्णय घेण्यासाठी त्यांच्या युक्तिवादांचा विचार करणे मला शक्य होईल.

9. मूलभूत तरतूद सीआरपीसीचे कलम ३९७ आहे. त्यात असे लिहिले आहे:-

"397. पुनरावलोकनाचे अधिकार वापरण्यासाठी नोंदी मागविण्याचे आवाहन.-

(1) उच्च न्यायालय किंवा कोणतेही सत्र न्यायाधीश कोणत्याही निष्कर्षाची सत्यता, वैधता किंवा औचित्य याबद्दल स्वतः ला किंवा स्वतः ला संतुष्ट करण्याच्या हेतूने त्याच्या किंवा त्याच्या स्थानिक कार्यक्षेत्रातील कोणत्याही अन्विक्षा फौजदारी न्यायालयासमोर कोणत्याही कार्यवाहीच्या रेकॉर्डची मागणी आणि तपासणी करू शकतात. शिक्षा किंवा आदेश, रेकॉर्ड किंवा पारित आणि अशा अन्विक्षा न्यायालयाच्या कोणत्याही कार्यवाहीच्या नियमिततेबद्दल, आणि अशा नोंदीसाठी कॉल करताना, कोणत्याही शिक्षेची किंवा आदेशाची अंमलबजावणी स्थगित करण्याचे निर्देश देऊ शकतात आणि जर आरोपी तुरुंगात असेल तर रेकॉर्डची तपासणी होईपर्यंत त्याला जामिनावर किंवा स्वतःच्या मुचलक्यावर सोडण्यात यावे

.

स्पष्टीकरण.—सर्व न्यायदंडाधिकारी, मग ते कार्यकारी असोत किंवा न्यायिक असोत, आणि मूळ किंवा अपिलीय अधिकारक्षेत्राचा वापर करीत असोत, या

उपकलमाच्या आणि कलम ३९८ च्या उद्देशाने सत्र न्यायाधीशांपेक्षा दुय्यम समजले जातील.

(2) उपकलम (१) द्वारे प्रदान केलेल्या पुनरावलोकनाच्या अधिकारांचा वापर कोणत्याही अपील, चौकशी, खटला किंवा इतर कार्यवाहीत दिलेल्या कोणत्याही मध्यस्थी आदेशाच्या संदर्भात केला जाणार नाही.

(3) या कलमांतर्गत एखाद्या व्यक्तीने उच्च न्यायालयात किंवा सत्र न्यायाधीशांकडे अर्ज केला असेल, तर त्याच व्यक्तीने केलेला पुढील कोणताही अर्ज दुसऱ्या व्यक्तीने ग्राह्य धरला जाणार नाही."

9.1. उपरोक्त तरतुदीमुळे या न्यायालयाला किंवा कोणत्याही सत्र न्यायालयाला उपकलम (१) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे पुनरावलोकनाचा अधिकार वापरण्याचा अधिकार आहे. सीआरपीसीच्या कलम ३९८ अन्वये दंडाधिकाऱ्यांमार्फत अधिक चौकशी करण्याऐवजी उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालयाला चौकशीचे आदेश देण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे.

10. पुढील संबंधित तरतूद सीआरपीसीचे कलम 401 आहे जी उच्च न्यायालयाच्या पुनरावलोकनाच्या अधिकारांशी संबंधित आहे. ही तरतूद एक विवेकाधीन तरतूद आहे जी उच्च न्यायालयाला उपरोक्त अंतर्गत अपील न्यायालयाला प्रदान केलेल्या कोणत्याही अधिकाराचा वापर करण्याचा अधिकार प्रदान करते

कोड. सीआरपीसीच्या कलम ४०१ मध्ये असे म्हटले आहे :-

"401. उच्च न्यायालयाचे पुनरावलोकनाचे अधिकार:-

(1) कोणत्याही कार्यवाहीच्या बाबतीत, ज्याची नोंद स्वतः मागवली गेली आहे किंवा अन्यथा त्याच्या लक्षात येते, उच्च न्यायालय आपल्या विवेकानुसार, कलम 386, 389, 390 आणि 391 द्वारे अपील न्यायालयाला किंवा कलम 307 द्वारे सत्र न्यायालयाला प्रदान केलेल्या कोणत्याही अधिकाराचा वापर करू शकते, आणि, जेव्हा पुनरावलोकन न्यायालयाची रचना करणारे न्यायाधीश समान मतभिन्नतेत असतील, तेव्हा कलम 392 द्वारे प्रदान केलेल्या पद्धतीने खटला निकाली काढला जाईल.

(2) या कलमांतर्गत आरोपी किंवा इतर व्यक्तीच्या विरुद्ध कोणताही आदेश दिला जाणार नाही जोपर्यंत त्याला वैयक्तिकरित्या किंवा स्वतःच्या बचावासाठी वकिलाद्वारे ऐकण्याची संधी मिळाली नाही.

(3) या कलमातील कोणतीही गोष्ट उच्च न्यायालयाला दोषमुक्तीच्या निकालाचे एका शिक्षेत रूपांतर करण्याचा अधिकार देईल असे मानले जाणार नाही.

(4) या संहितेनुसार अपील झाल्यास आणि अपील आणले जात नसेल, तर ज्या पक्षाने अपील केले असेल त्याच्या सांगण्यावरून पुनरावलोकनाद्वारे कोणतीही कार्यवाही ग्राह्य धरली जाणार नाही.

(5) या संहितेनुसार अपील असल्यास परंतु कोणत्याही व्यक्तीने उच्च न्यायालयात पुनरावलोकनासाठी अर्ज केला असेल आणि उच्च न्यायालय समाधानी आहे की असा अर्ज त्यामध्ये कोणतेही अपील नाही आणि न्यायाच्या हितासाठी आवश्यक आहे या चुकीच्या समजुतीखाली केला गेला आहे, तर उच्च न्यायालय पुनरावलोकनाच्या अर्जाला त्याअनुषंगाने त्याचबरोबर अपील आणि व्यवहाराची याचिका म्हणून ग्राह्य धरू शकते.

10.1. कलम ४०१ चे उपकलम (१) लक्षात घेता पुढील समर्पक तरतुदी म्हणजे सीआरपीसीचे कलम ३९१. हे अपीलीय न्यायालयाच्या अधिकाराशी संबंधित आहे जे पुढील पुरावे घेण्याच्या किंवा ते घेण्याचे निर्देश देण्याशी संबंधित आहे. सीआरपीसीच्या कलम ३९१ मध्ये असे म्हटले आहे :-

"391. अपीलीय न्यायालय पुढील पुरावे घेऊ शकते किंवा ते घेण्याचे निर्देश देऊ शकते.-

(1) या अध्यायांतर्गत कोणत्याही अपिलाचा निपटारा करताना,

अपीलीय न्यायालयाला अतिरिक्त पुरावे आवश्यक वाटल्यास ते त्याची कारणे नोंदवतील आणि एकतर असे पुरावे स्वतः घेऊ शकतात किंवा ते दंडाधिकाऱ्यांद्वारे किंवा अपीलीय न्यायालय उच्च न्यायालय असताना, सत्र न्यायालय किंवा दंडाधिकाऱ्यांद्वारे घेण्याचे निर्देश देऊ शकतात.

(2) सत्र न्यायालय किंवा दंडाधिकाऱ्यांकडून अतिरिक्त पुरावे घेतल्यास ते अपीलिय न्यायालयाला तसे पुरावे प्रमाणित करतील आणि असे न्यायालय त्यानंतर अपील निकाली काढण्यासाठी पुढे जाईल.

(3) अतिरिक्त पुरावे घेताना आरोपी किंवा त्याच्या वकिलाला हजर राहण्याचा अधिकार असेल.

(4) या कलमांतर्गत पुरावे घेणे प्रकरण XXIII मधील तरतुदींच्या अधीन असेल , जणू ती चौकशी आहे."

11. पुढील संबंधित तरतूद सीआरपीसीचे कलम ४८२ आहे. हे उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांच्या बचतीशी संबंधित आहे. सीआरपीसीच्या कलम ४८२ मध्ये असे म्हटले आहे :-

४८२. उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांची बचत:- या संहितेतील कोणत्याही आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी किंवा कोणत्याही न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी किंवा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित ठेवण्यासाठी आवश्यक असे आदेश देण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांवर मर्यादा किंवा परिणाम करणारी कोणतीही गोष्ट मानली जाणार नाही.

12. सीआरपीसीचे कलम 320 देखील प्रासंगिक आहे कारण ते भारतीय दंड संहिते (थोडक्यात "आयपीसी") अंतर्गत गुन्ह्यांच्या कंपाऊंडिंगशी संबंधित आहे आणि प्रक्रिया निर्धारित करते. यात सीआरपीसीच्या कलम ४०१ चा उल्लेख आहे.

वरील तरतुदीतील उपकलम (५) व (६) समर्पक असून ते पुढीलप्रमाणे आहेत:-

"320. गुन्ह्यांची व्याप्ती.-

(१) ते (४) xxxxx

(5) जेव्हा आरोपी खटल्यासाठी सुपूर्त केला गेला असेल किंवा जेव्हा त्याला दोषी ठरवले गेले असेल आणि अपील प्रलंबित असेल, तेव्हा तो ज्या न्यायालयात केला गेला आहे त्या न्यायालयाच्या परवानगीशिवाय किंवा प्रकरण असो, ज्यापुढे अपीलाची सुनावणी करायची आहे, त्या गुन्ह्यासाठी कोणतीही आपसमेळ करण्याची अनुमती दिली जाणार नाही.

(6) कलम ४०१ अन्वये पुनरावलोकनाच्या अधिकारांचा वापर करून उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालय कोणत्याही व्यक्तीस या कलमांतर्गत ज्या गुन्ह्यात कंपाउंड करण्यास सक्षम आहे तो कंपाउंड करण्यास अनुमती देऊ शकते.

(7) & (8) xxxxxx

(९) या कलमातील तरतुदीशिवाय कोणताही कंपाउंड करता येणार नाही."

13. सीआरपीसीच्या वरील तरतुदींच्या पार्श्व वभूमीवर आणि विशेषतः जेव्हा सध्याची प्रकरणे एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये दोषी ठरल्यानंतर उद्भवतात, तेव्हा पक्षकारांच्या मदतीला येणारी आणि गुन्हाच्या संकुचितीकरणासाठी अर्ज करण्याची परवानगी देणारी पुढील सर्वात समर्पक वैधानिक तरतूद म्हणजे एनआय कायद्याचे कलम १४७. कलम १४७ मध्ये गुन्हांना कंपाऊंडेबल असण्याची तरतूद आहे. २००२ च्या दुरुस्ती कायदा ५५ द्वारे तो कायद्यात मांडण्यात आला. याची सुरुवात एका अनिर्बंध कलमाने होते आणि त्यात म्हटले आहे की, सीआरपीसीमध्ये काहीही असले तरी प्रत्येक एन.आय. कायद्या खालील दंडनीय गुन्हा कलम 147 या कलमाखाली कंपाऊंडेबल असेल

(जोर दिला).

कलम 147 एन.आय. कायद्यात खालीलप्रमाणे आहे :-

"147. फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ (१९७४ चा २) मध्ये काहीही असले तरी या अधिनियमांतर्गत शिक्षा पात्र असलेला प्रत्येक गुन्हा कंपाऊंडेबल असेल.

13.1. निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स (२००२ चा दुरुस्ती कायदा ५५) कायदा, १८८१ मधील उद्दिष्टे आणि कारणे यांचे निवेदन समर्पक आहे. उद्दिष्टे व कारणे यांचे वरील विधान व त्याखालील संबंधित उपकलमांचे कलम ४ येथे पुनरुत्पादित केले आहे:-

4. वित्त विषयक स्थायी समितीच्या शिफारशी व इतर निवेदने लक्षात घेऊन निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, 1881 मध्ये खालील सुधारणा करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे, उदा.

(१) ते (६) xxxxxx

(7) अधिनियमांतर्गत होणारे गुन्हे कंपाऊंडेबल करणे;

(8) ते (११) xxxxxx"

14. आणखी एक वैधानिक तरतूद उद्धृत करणे आवश्यक आहे ज्याचा वापर पक्षकारांनी तडजोड करण्यासाठी आणि न्यायालयाकडून संमती अटी स्वीकारण्यासाठी आणि गुन्हाच्या गुंतागुंतीसाठी करण्यासाठी केला जातो. उच्च न्यायालयाच्या विधी सेवा समितीला प्राप्त झाल्याचे दिसून येते

दिवाणी अपील, कौटुंबिक न्यायालय अशा विविध श्रेणीतील अर्ज

अपील, फौजदारी सुधारणा, प्रथम अपील (एमएसीटी) आणि अंमलबजावणी

लवादाच्या निर्णयाची याचिका. जेव्हा पक्षकार तडजोड केल्यानंतर उच्च न्यायालय विधी

सेवा समितीकडे धाव घेतात आणि वरील तडजोड स्वीकारण्याची/ रेकॉर्डवर घेण्याची

विनंती करतात, तेव्हा विधी सेवा प्राधिकरण अधिनियम, 1987 चे कलम 19 (1) आणि

मधुकर बाबुराव शेते विरुद्ध योगेश त्र्यंबक शेते व ओ.आर.एस. या प्रकरणात २०२१ च्या

रिट याचिका क्रमांक ३७४३ मध्ये या न्यायालयाने मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली आहेत. दिनांक 20.08.2024 रोजी निर्णय घेण्यात आला असून लोकअदालतीचे आयोजन करणाऱ्या उच्च न्यायालय विधी सेवा समितीने या कायद्याच्या कलम 20 अन्वये विहित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन करणे बंधनकारक आहे. कारण, या न्यायालयात संबंधित प्रवर्गात प्रलंबित प्रकरणे सूचीबद्ध करून राष्ट्रीय लोकअदालतीसमोर ठेवणे आवश्यक आहे , जेणेकरून पक्षकारांमध्ये सौहार्दपूर्ण तोडगा / तडजोड होण्याची शक्यता आहे .

जेव्हा अशी तडजोड केलेली/ निकाली काढलेली प्रकरणे लोकअदालतीसमोर ठेवली जातात ज्यात सीआरएचाही समावेश असतो आणि जर पक्षकारांनी त्यांचा निपटारा केला असेल तर संमती अटी स्वीकारून, प्रकरणे निकाली काढली जातात, परिणामी दोषी ठरवण्याचा आणि शिक्षेचा आदेश रद्द केला जातो आणि अर्जदाराला गुन्हा कंपाउंड करण्याची परवानगी दिली जाते. त्यामुळे विधी सेवा प्राधिकरण कायदा १९८७ चे कलम २० समर्पक असून त्यात म्हटले आहे

म्हणून:-

"20. लोकअदालतींद्वारे प्रकरणांची दखल.-

(१) कलम १९ चे (५) उपकलमाच्या खंड (१) मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही प्रकरणात

(1) (अ) त्यातील पक्षकार सहमत आहेत; किंवा

(ब) त्यातील एक पक्षकार हे प्रकरण तडजोडीसाठी लोकअदालतीकडे पाठविण्यासाठी न्यायालयाकडे अर्ज करतो आणि अशा न्यायालयाला प्रथमदर्शनी समाधान वाटत असेल की अशा तडजोडीची शक्यता आहे; किंवा

(2) हे प्रकरण लोकअदालतीने दखल घेणे योग्य आहे याबद्दल न्यायालय समाधानी आहे , न्यायालय हे प्रकरण लोकअदालतीकडे पाठवेल:

परंतु पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्याखेरीज अशा न्यायालयाने खंड (१) किंवा खंड (२) च्या उपखंड (ब) अन्वये कोणतेही प्रकरण लोकअदालतीकडे पाठविले जाणार नाही.

(2) इतर कोणत्याही कायद्यात सध्या काहीही असले तरी कलम १९ च्या उपकलम (१) अन्वये लोकअदालतीचे आयोजन करणारे प्राधिकरण किंवा समिती कलम १९ च्या उपकलम (५) च्या खंड (२) मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही विषयासाठी कोणत्याही एका पक्षकाराकडून अर्ज प्राप्त झाल्यावर असे प्रकरण लोकअदालतीद्वारे निश्चित करणे आवश्यक आहे, असे प्रकरण लोकअदालतीकडे निर्णयासाठी पाठवा: परंतु दुसऱ्या पक्षकाराला सुनावणीची वाजवी संधी दिल्याखेरीज कोणतेही प्रकरण लोकअदालतीकडे पाठवले जाणार नाही.

(3) उपकलम (१) अन्वये कोणतेही प्रकरण लोकअदालतीकडे पाठविल्यास किंवा उपकलम (२) अन्वये संदर्भ दिल्यास लोकअदालत खटला किंवा प्रकरण निकाली काढण्यासाठी पुढे जाईल आणि पक्षकारांमध्ये तडजोड किंवा तोडगा काढेल.

(4) प्रत्येक लोकअदालत, या अधिनियमांतर्गत आपल्यापुढे कोणतेही संदर्भ निश्चित करताना, पक्षकारांमध्ये तडजोड किंवा तोडगा काढण्यासाठी अत्यंत तत्परतेने कार्य करेल आणि न्याय, समता, निष्पक्ष खेळ आणि इतर कायदेशीर तत्त्वांद्वारे निर्देशित असेल.

(5) पक्षकारांमध्ये कोणतीही तडजोड किंवा तोडगा निघू शकत नाही, या कारणास्तव लोकअदालतीद्वारे कोणताही निर्णय दिला जात नसेल, तर खटल्याची संचिका न्यायालयाकडे परत केली जाईल, ज्यातून कायदानुसार निपटारा करण्यासाठी उपकलम (१) अन्वये संदर्भ प्राप्त झाला आहे.

(6) उपकलम (२) मध्ये नमूद केलेल्या प्रकरणात पक्षकारांमध्ये तडजोड किंवा तोडगा निघू शकत नाही, या कारणास्तव लोकअदालतीद्वारे कोणताही निर्णय दिला जात नसेल, तर ती लोकअदालत पक्षकारांना न्यायालयात उपाय शोधण्याचा सल्ला देईल.

(7) उपकलम (५) अन्वये खटल्याची संचिका न्यायालयाकडे परत केल्यास असे न्यायालय उपकलम (१) अन्वये अशा संदर्भापूर्वी पोहोचलेल्या टप्प्यावरून अशा प्रकरणाचा निपटारा करेल.

१४.१. वरील तरतुदीवरून असे दिसून येते की, जेव्हा लोकअदालत पक्षकारांमध्ये झालेल्या तडजोडीच्या किंवा तडजोडीच्या आधारे निवाडा देते, तेव्हा ती सदर तडजोड / संमती अटी / तडजोडीच्या आधारे खटला निकाली काढण्यास पुढे जाते ज्यामध्ये संमती अटी रेकॉर्डवर घेणे आणि शिक्षा आणि शिक्षा रद्द करणे आवश्यक आहे, परिणामी गुन्ह्यात आणखी भर पडली. अशा वेळी लोकअदालत मंजूर होण्यासाठी दोन्ही पक्षांची संमती ही अट असते आणि असा निवाडा अंतिम आणि सर्व पक्षांवर बंधनकारक असतो. उपकलम (३), (४) आणि (५) मध्ये "तडजोड" किंवा "तडजोडी" या दोन महत्त्वाच्या शब्दांचा उल्लेख आहे. कलम २१ अन्वये लोकअदालतीचा प्रत्येक निवाडा हा दिवाणी न्यायालयाचा हुकूम समजला जातो व या निर्णयाविरुद्ध कोणत्याही न्यायालयात अपील केले जात नाही त्यामुळे समझोता/तडजोडी/संमतीअटींच्या आधारे पक्षकारांमधील मतभेद संपुष्टात येतात.

15. वरील कायदेशीर तरतुदींच्या पार्श्वभूमीवर न्यायालयाने तयार केलेल्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी बारमधील विद्वान वकिलांनी केलेले म्हणणे पुढीलप्रमाणे आहे.

16. श्री. मर्चंट, अॅड.फैजल एफ. शेख यांच्यासमवेत उपस्थित असलेले विद्वान एमिकस क्युरी यांनी सर्वप्रथम वरील कायदेशीर तरतुदींच्या पैलूंचा बारकाईने अभ्यास केला आहे आणि त्या प्रत्येकाच्या मूल्यांवर आणि विवेचनावर भर दिला आहे. तयार केलेल्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी, ते सादर करतील की या न्यायालयाने 19.11.2024 च्या मागील आदेशात नमूद केलेल्या आणि त्यावर अवलंबून असलेल्या वरील तरतुदी आणि

संदर्भाचे एकत्रित वाचन केल्यावर, या न्यायालयाला आपल्या पुनरीक्षण कार्यक्षेत्रात पक्षकारांनी दाखल केलेल्या संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्याचा अधिकार असेल आणि अर्जदारांना गुन्हा कंपाउंड करण्याची परवानगी दिली जाईल आणि परिणामी त्यांची शिक्षा रद्द केली जाईल. ते एकच चिंता व्यक्त करतील की, ट्रायल कोर्टाने दोषी ठरविल्यानंतर आणि अपिलीय न्यायालयाच्या कार्यवाहीच्या अनुषंगाने म्हणजेच न्यायालयांची यंत्रणा संपवून कायदेशीर व्यवस्थेवर बोजा टाकल्यानंतर, अर्जदारांना थेट खर्च जमा न करता या प्रकरणावर पूर्णविराम देणे शहाणपणाचे ठरेल का?

16.1. ते प्रामुख्याने एनआय कायद्याच्या कलम १४७ मधील तरतुदींवर अवलंबून राहतील आणि असा युक्तिवाद करतील की ही वैधानिक तरतूद पक्षकारांना संमती अटी दाखल करण्यास सक्षम करणारी पूर्वसूचना आहे. ते सादर करतील की एन.आय. कायद्याच्या कलम 147 ची सुरुवात एका अनिर्बंध कलमापासून होते आणि असे म्हटले आहे की सीआरपीसीमध्ये काहीही असले तरी एनआय कायद्यांतर्गत दंडनीय प्रत्येक गुन्हा कंपाऊंडेबल असेल. याचा अर्थ एन.आय.मध्ये बंदी नाही, असा त्यांचा युक्तिवाद असेल. एन.आय. कायद्यान्वये दंडनीय गुन्हाच्या कंपाउंडिंगविरोधात कारवाई करणे.

तो असे सादर करेल की अशी कोणतीही बंदी नसताना, एकदा कोर्टाला असे आढळले आहे की पक्षकारांनी संमती अटी दाखल करून प्रकरणाचा निपटारा केला आहे, पक्षकारांमधील अशी तडजोड / समेट नाकारण्याऐवजी अर्जदारांना गुन्हा कंपाउंड करण्यास परवानगी देणे

आणि पक्षकारांना न्यायालयात जाण्यास भाग पाडणे आणि / किंवा सीआरपीसीच्या कलम 482 अंतर्गत रद्द याचिका दाखल करणे योग्य ठरेल.

16.2. सीआरपीसीकलम 397 सह कलम 401 आणि एनआय कायद्याच्या कलम 147 मधील तरतुदींचे एकत्रित वाचन केल्यास तडजोडीची विनंती फेटाळणे न्यायाचे कार्य पुढे नेण्यास अडथळा ठरेल, विशेषतः जेव्हा या सर्व प्रकरणांमध्ये गुन्हा दोन खाजगी पक्षांमध्ये होतो आणि मोठ्या प्रमाणात सोसायटीशी थेट संबंधित नसतो. तथापि ते एक आक्षेप व्यक्त करतील की तडजोडीची चव न्यायालयाने मान्य करणे आवश्यक आहे, परंतु तडजोड ज्या उशीरा टप्प्यावर केली जाते त्याचा विचार करता व्यापक हिताच्या दृष्टीने, न्यायालयाने प्रत्येक खटल्याच्या कालमर्यादेच्या संदर्भात वस्तुस्थितीचा विचार केला पाहिजे आणि खर्च देण्यास योग्य वाटल्याप्रमाणे योग्य तो आदेश दिला पाहिजे, त्याऐवजी तो टोकन खर्च देण्यास कोर्टाला राजी करेल.

16.3. मीटर्स अँड इन्स्ट्रुमेंट्स प्रायव्हेट लिमिटेड (सुप्रा) च्या प्रकरणात ते सर्वोच्च न्यायालयात बाजू मांडणार आहेत. निकालांच्या मालिकेवर चर्चा केल्यानंतर असे निदर्शनास आले की, संमती नसतानाही, आरोपीने तक्रारदाराला नुकसान भरपाई दिली असेल तर न्यायालय एन.आय. कायद्यांतर्गत गुन्ह्यातील आरोपीविरुद्ध फौजदारी कारवाई बंद करू शकते. एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये खटल्यांमध्ये आरोपींनी नंतरच्या टप्प्याऐवजी सुरुवातीच्या टप्प्यात चकमकीसाठी प्रयत्न करावेत, असा पुनरुच्चार

सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी केला असला, तरी शिक्षा सुनावल्यानंतर च्या टप्प्यातही गुन्ह्याचे कंपाउंडिंग करण्याची मागणी करण्यास कोणताही अडथळा असू शकत नाही, असे ते नमूद करतील. सध्याच्या प्रकरणांप्रमाणेच, ज्यात पुनरीक्षण प्रक्रियेत दोषी ठरल्यानंतर, पक्षकारांनी संमती अटी दाखल केल्या आहेत. निर्णयातील हा भाग मीटर्स अँड इन्स्ट्रुमेंट्स प्रायव्हेट लिमिटेड (सुप्रा) मध्ये सादर करणार आहे. मात्र सर्वोच्च न्यायालयाने १९.११.२०२४ च्या मागील आदेशात नमूद केलेला इन्स्ट्रुमेंट्स अॅक्ट, १८८१ पुनः निगोशिएबलच्या कलम 138 अंतर्गत खटल्यांची जलद सुनावणी (सुप्रा). च्या प्रकरणात रद्द बातल ठरवलेले नाही.

16.4. कलम 147 अन्वये एन.आय.अॅक्टअंतर्गत दंडनीय असलेले सर्व गुन्हे कंपाउंडेबल आहेत, असा युक्तिवाद त्यांनी केला. ते सादर करतील की एन.आय. कायद्यात गुन्हा कंपाउंड करण्याची प्रक्रिया आणि पद्धत निर्धारित केलेली नाही. सीआरपीसीच्या कलम ३२० मध्ये याउलट आयपीसीअंतर्गत गुन्ह्यांना कशा प्रकारे वाढवता येईल याची प्रक्रिया आणि पद्धत नमूद करण्यात आली आहे. ते सादर करतील की सर्वोच्च न्यायालयाच्या निरीक्षणानुसार, धनादेशाच्या अनादराच्या गुन्ह्याचे वर्णन एक नियामक गुन्हा म्हणून केले जाऊ शकते जे साधनाची विश्वासाहता सुनिश्चित करण्यासाठी सार्वजनिक हित साधण्यासाठी तयार केले गेले आहे (एन.आय. कायद्यांतर्गत परिभाषित केल्याप्रमाणे) आणि या गुन्ह्याचा प्रभाव सहसा व्यावसायिक व्यवहारात गुंतलेल्या खाजगी

पक्षांपुरता मर्यादित असतो. न्यायाच्या व्यापक हितासाठी आणि तडजोड करणाऱ्या पक्षकारांच्या हितासाठी, अशा प्रकरणांमध्ये दंडात्मक पैलूपेक्षा न्यायालयाने उपाययोजनांना प्राधान्य दिले पाहिजे, असे ते सादर करतील.

16.5. ते सादर करतील की कंपाऊंडिंगसाठी तक्रारदाराची संमती आवश्यक असली तरी दिलेल्या प्रकरणात, त्याच्या तथ्यांच्या आधारे, सर्वोच्च न्यायालयाने भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १४२ अन्वये दिलेल्या खटल्यातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीचा समग्र विचार करून आपल्या अधिकाराचा वापर केला आहे आणि अशा प्रकरणांतील कार्यवाही संपली पाहिजे असे विचारपूर्वक मत व्यक्त केले आहे. या न्यायालयाला हा अनिर्बंध अधिकार नाही, असे ते ठामपणे सांगतील.

16.6. मात्र, सीआरपीसीच्या कलम ३९७ ते ४०१ नुसार उच्च व वरिष्ठ न्यायालयांना एक प्रकारचा पर्यवेक्षी अधिकार देण्यात आला आहे, जेणेकरून न्यायाची घोर पायमल्ली होत आहे. ते सादर करतील की एन.आय. कायद्याच्या कलम 147 मधील वैधानिक तरतुदी आणि सीआरपीसीच्या कलम 320 चा विचार करता, पक्षकारांमध्ये झालेली तडजोड लक्षात घेता, पुनरावलोकन अर्जातील अर्जदारांना या न्यायालयाने एनआय कायद्याच्या कलम 138 अन्वये केलेला गुन्हा कंपाऊंड करण्यास परवानगी द्यावी.

16.7. ते असा युक्तिवाद करतील की, के. सुब्रमण्यम विरुद्ध आर. राजथी 2010 (1) आरसीआर (फौजदारी) 183 च्या बाबतीत सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटले की,

सीआरपीसीच्या कलम ३२० सह एनआय कायद्याच्या कलम १४७ मधील तरतुदी लक्षात घेता, दोषसिद्धीचा निकाल नोंदवल्यानंतरही पक्षकारांमध्ये केलेली तडजोड स्वीकारली जाऊ शकते. दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या बाबतीत सर्वोच्च न्यायालयाने जारी केलेली मार्गदर्शक तत्त्वे यांच्याकडे लक्ष वेधून ते न्यायालयाला पटवून देतील की पक्षकारांमधील तडजोड / संमती अटी स्वीकारण्यात या न्यायालयाच्या पुनरावलोकन अधिकारक्षेत्रातही अडथळा असू शकत नाही. मी खाली माझ्या निष्कर्षांमध्ये या मार्गदर्शक तत्त्वांचा उहापोह करीन कारण ते तडजोड करण्याच्या टप्प्यावर अवलंबून अर्जदार / पक्षकारांना श्रेणीबद्ध पद्धतीने खर्च प्रदान करण्याचा संदर्भ देतात.

16.8. तो असा युक्तिवाद करेल की पुनरावलोकन कार्यवाहीमध्येही, सीआरपीसीच्या कलम 482 अंतर्गत उच्च न्यायालय असल्याने या न्यायालयाला हस्तक्षेप करण्याचा आणि तडजोड स्वीकारण्याचा आणि कंपाउंड करण्यास परवानगी देण्याचा स्वतः हून अधिकार असेल. सीआरपीसीच्या कलम ३९७, ४०१ आणि ४८२ सह एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ मधील तरतुदींमुळे हे न्यायालय तडजोड स्वीकारू शकेल, गुन्ह्यात समेट cहोऊ शकेल आणि परिणामी न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित ठेवण्यासाठी दोषी आणि शिक्षेचा निर्णय रद्द करू शकेल, असे ते सादर करतील.

16.9. ते सादर करतील की विविध उच्च न्यायालयांनी सीआरपीसीच्या कलम 397 आणि 401 सह एनआय कायद्याच्या कलम 147 मधील तरतुदींचा संदर्भ देऊन निर्णयांच्या

श्रेणीबद्धतेत पुनरावलोकन प्रक्रियेत संमती अटी स्वीकारल्या आहेत, त्यांना रेकॉर्डवर घेतले आहे, गुन्हा कंपाउंड करण्यास परवानगी दिली आहे आणि त्यातील अर्जदार / आरोपीची शिक्षा आणि शिक्षा रद्द केली आहे. न्याय आणि पक्षकारांच्या व्यापक हितासाठी आणि दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या बाबतीत सर्वोच्च न्यायालयाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांच्या व्यापक हितासाठी या न्यायालयाला पक्षकारांनी दाखल केलेल्या संमती अटी स्वीकारण्यास आणि गुन्हाला कंपाउंड करण्यास परवानगी देण्यास आपल्या सुधारित अधिकारक्षेत्रात कोणताही अडथळा असू शकत नाही, दोषी ठरल्यानंतरही आणि परिणामी दोष आणि शिक्षा रद्द करून प्रकरणाला पूर्णपणे शांतता दिली.

16.10. आपल्या वरील युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ विद्वान न्यायमित्राने सर्वोच्च न्यायालय व विविध उच्च न्यायालयाच्या खालील निर्णयांचा संदर्भ दिला आहे आणि त्यावर विश्वास ठेवला आहे

:- (१) राज रेड्डी कल्लेम (सुप्रा); (२) अजय कुमार राधेश्याम गोएंका विरुद्ध टुरिझम फायनान्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लिमिटेड (2023) 10 एससीसी 545 (३) के. सुब्रमण्यम (सुप्रा) ; (४) रामबृक्षसिंह आणि ओआरएस विरुद्ध अंबिका यादव आणि ए. आर. (२००४) ७ एससीसी ६६५; (5) रोशन लाल बनाम तेज राम ठाकूर सीआरआय. रिव्हीजन. 2024 चा क्रमांक 664 - 03.12.2024 रोजी निर्णय घेतला. (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (६) प्रकाश चंदेल विरुद्ध राजीव चौहान सीआरआय. रिव्हीजन. 2024

चा क्रमांक 28 - 29.11.2024 रोजी निर्णय. (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (7) दीनदयाल यादव (सुप्रा); (८) रमेश चंद विरुद्ध होशियार सिंग सीआरआय. रिव्हीजन. 2024 चा क्रमांक 515 - 27.11.2024 रोजी निर्णय (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (९) रजत कुमार विरुद्ध दीपन शर्मा सीआरआय. रिव्हीजन. 2023 चा क्रमांक 603 - 26.11.2024 रोजी निर्णय झाला. (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (x) ललित कुमार बनाम महंत कुमार सीआरआय. रिव्हीजन. 2024 चा क्रमांक 762 - 21.11.2024 रोजी निर्णय. (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (११) सोमी विरुद्ध वेद राम @ वेद सिंग आणि एएनआर. सीआरआय. रिव्हीजन. 2023 चा क्रमांक 367 - 19.11.2024 रोजी निर्णय (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (१२) खुंबिया राम विरुद्ध एचपी राज्य सहकारी कृषी व ग्रामीण विकास बँक सीआरआय. रिव्हीजन. 2024 चा क्रमांक 229 - 18.11.2024 रोजी निर्णय (हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालय); (१३) सुभाष चंद्र अमरोही विरुद्ध बँक ऑफ इंडिया सीआरआर-2798-2011 (ओ अँड एम) - 13.11.2024 रोजी निर्णय घेतला (पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालय); (१४) भाई लाल पटेल विरुद्ध उत्तराखंड राज्य आणि ओआरएस. 2024 एससीसी ऑनलाईन यूटी 1290 (उत्तराखंड उच्च न्यायालय); (१५) कमलसिंह बिष्ट विरुद्ध उत्तराखंड राज्य आणि आंध्र प्रदेश. 2024 एससीसी ऑनलाईन यूटी 1138 (उत्तराखंड उच्च न्यायालय); (सोळावा) देवेंद्र शर्मा विरुद्ध राज्य एनसीटी दिल्ली आणि ए.एन.आर. 2024 एससीसी ऑनलाईन डेल 2064 (दिल्ली उच्च न्यायालय); (सोळावा) श्याम सुंदर विरुद्ध राज्य एनसीटी दिल्ली आणि ए.एन.आर. 2024

एससीसी ऑनलाइन डेल 1168 (दिल्ली उच्च न्यायालय); (xviii) जोसेफ वि. केरळ राज्य 2023 एससीसी ऑनलाइन केर 7671 (केरळ उच्च न्यायालय); (xix) वेदू विरुद्ध पंजाब राज्य आणि ए.एन.आर. सीआरआर-1437-2015 (ओ अँड एम) - 11.04.2023 रोजी निर्णय (पंजाब आणि हरयाणा उच्च न्यायालय); (xx) लिडिया विनीता पैस पिंटो विरुद्ध गोवा राज्य 2022 एससीसी ऑनलाइन बॉम 2293 (मुंबई उच्च न्यायालय); (xxi) मो. आफताब विरुद्ध राज्य एनसीटी दिल्ली आणि ए.एन.आर. 2021 एससीसी ऑनलाइन डेल 5338 (दिल्ली उच्च न्यायालय); (xxii) अजय शेंडगे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि एन.आर . 2018 एससीसी ऑनलाइन बॉम 13270 (मुंबई उच्च न्यायालय); (xxiii) जिया अहमद अब्दुल रज्जाक मुल्ला विरुद्ध राज्य महाराष्ट्र आणि ए.एन.आर. 2018 एससीसी ऑनलाइन बॉम 5906 (मुंबई उच्च न्यायालय); (xxiv) प्रेमा (रा. दलबहादूर मॉल विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य व ए.एन.आर. 2011 एससीसी ऑनलाइन बॉम 1004 (मुंबई उच्च न्यायालय); संतोष पुत्र नामदेवराव पटैत विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य व एन. आर. सीआरआय. रिव्हीजन. 2011 चा क्रमांक 151 - 20.07.2011 रोजी निर्णय (मुंबई उच्च न्यायालय); बालकृष्णन विरुद्ध दामोदरन 2008 (1) एमडब्ल्यूएन (सीआर) डीसीसी 24 (मद्रास उच्च न्यायालय); (xxvii) राजन के. मूर्ती विरुद्ध एम. विजयन 2008 (1) एमडब्ल्यूएन (सीआर) डीसीसी 185 (मद्रास उच्च न्यायालय); अमी लाल विरुद्ध महावीर प्रसाद सुरेंद्र मोहन 2005 एससीसी ऑनलाइन राज 194 (राजस्थान उच्च न्यायालय); आणि (xxix) श्री ओतिन

पांगिंग आणि एएनआर विरुद्ध श्री नांबोर कमान आणि ओआरएस. (१९९०) २ जीएलआर ३१४ (गुवाहाटी एचसी) ।

17. 2016 च्या पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 373 ते 2016 च्या 376 आणि 2017 च्या दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक 510 मध्ये प्रतिवादी (तक्रारदार) यांच्यावतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री. रायकर यांनी पुढील युक्तिवाद केला आहे आणि अभ्यासू न्यायमित्रांनी केलेल्या युक्तिवादाचे समर्थन केले आहे. त्यांनी आज न्यायालयाला थोडक्यात संबोधित केले आणि प्रभू (सुप्रा) आणि जेआयके इंडस्ट्रीज (सुप्रा) यांचे खटले आणि महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध जगमोहन सिंग कुलदीप सिंग आनंद आणि ओआरएस (2004) 7 SCC 659 प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाचा आणखी एक निर्णय यावर विश्वास ठेवला. त्याशिवाय जगमोहनसिंग, कुलदीपसिंग, आनंद आणि ओर्स यांच्या निर्णयातील परिच्छेद क्रमांक २२ कडे त्यांनी माझे लक्ष वेधले आहे. (सुप्रा) सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेला निर्णय मी येथेच उद्धृत करू इच्छितो. त्यात असे लिहिले आहे:-

22. सीआरपीसीकलम 410 मधील तरतुदींच्या आधारे अपीलीय न्यायालयाला प्रदान केलेल्या सर्व अधिकारांचा वापर करण्याचा अधिकार पुनरावलोकन न्यायालयाला आहे. कलम 401 सीआरपीसी ही उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालयाला प्रदान केलेल्या पुनरावलोकनाच्या अधिकाराचा एक भाग म्हणून देखरेख किंवा पर्यवेक्षणाच्या अधिकाराच्या सहाय्याने आवश्यक असल्यास

अपीलीय न्यायालयाचे सर्व अधिकार वापरण्यास सक्षम करणारी तरतूद आहे. कलम ३९७ सीआरपीसी उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालयाला अधिकार प्रदान करते,

"नोंदवलेल्या किंवा पारित केलेल्या कोणत्याही निर्णयाची, शिक्षेची किंवा आदेशाची शुद्धता, वैधता किंवा औचित्य आणि अशा दुय्यम न्यायालयाच्या कोणत्याही कार्यवाहीच्या नियमिततेबद्दल स्वतःला किंवा स्वतःला संतुष्ट करण्याच्या हेतूने."

हे वरील हेतूसाठी, आवश्यक असल्यास, उच्च न्यायालय किंवा

सत्र न्यायालय सर्व अपिलीय अधिकारांचा वापर करू शकते. सुधारित न्यायालयाला अपिलीय न्यायालयाचे अधिकार देणारे कलम ४०१ सीआरपीसी वरील मर्यादित हेतूने आहे. कलम 395 ते कलम 401 सीआरपीसीमधील तरतुदी एकत्र वाचल्या तर उच्च न्यायालयाच्या सुधारित अधिकाराचा वापर दुसरा अपिलीय अधिकार म्हणून केला जाऊ शकतो असे सूचित होत नाही.

17.1. वरील बाबींच्या आधारे ते सादर करतील की, दिलेल्या प्रकरणात, आवश्यक असल्यास, उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालय सर्वांचा वापर करू शकते. सीआरपीसीच्या कलम ४०१ मधील तरतुदी लक्षात घेता अपिलीय अधिकार. ते सादर करतील की विविध न्यायालयांनी असे म्हटले आहे की पुनरावलोकन न्यायालयाला

अधिकारांच्या आधारे अपीलीय न्यायालयाला प्रदान केलेले सर्व अधिकार आहेत. सीआरपीसीच्या कलम 397 मध्ये सीआरपीसीच्या कलम 401 सह समाविष्ट आहे जे उच्च न्यायालयाला सर्व अधिकार वापरण्यास सक्षम करणाऱ्या तरतुदी आहेत. अपीलीय न्यायालय सीआरपीसीच्या कलम ३९५ ते ४०१ मधील तरतुदी एकत्र वाचल्या तरी दुसऱ्या अपीलीय अधिकाराचा वापर करता येईल असे सूचित होत नाही, असे ते म्हणतील. तथापि, मर्यादित हेतूसाठी, पुनरावलोकन न्यायालयाला अपीलीय न्यायालयाचे अधिकार प्रदान केले जाऊ शकतात जेणेकरून कोणत्याही निर्णयाची, शिक्षेची किंवा आदेशाची वैधता किंवा औचित्य, रेकॉर्ड किंवा पारित केले जाईल आणि दुय्यम न्यायालयातील कोणत्याही कार्यवाहीच्या नियमिततेबद्दल समाधान होईल.

17.2. ते सादर करतील की जेव्हा पुनरीक्षण अर्ज उच्च न्यायालयात प्रलंबित असतात आणि पक्षकारांनी तडजोड करण्याचा निर्णय घेतला तेव्हा तडजोड झाल्यास आरोपी अर्जदारासाठी अवलंबले जाणारे खालील तीन पैकी एक दृष्टीकोन खुला आहे. जे खालीलप्रमाणे आहेत :-

(1) सर्वप्रथम, सीआरपीसीच्या कलम 482 अंतर्गत शिक्षेच्या आदेशाला आव्हान देणे आणि संबंधित आदेश रद्द करण्यासाठी फौजदारी रिट याचिका दाखल करणे, परंतु यात पुनरावलोकन अर्ज रद्द याचिका म्हणून पुन्हा दाखल करणे समाविष्ट आहे कारण तडजोड केवळ उच्च न्यायालय आपल्या असामान्य कार्यक्षेत्रात नोंदवू शकते. तथापि, ते सादर

करतील की हे न्यायालय आपल्या पुनरीक्षण अधिकारक्षेत्रात एखाद्या प्रकरणात कलम ४८२ अन्वये न्यायाचे हित लक्षात घेऊन त्या अर्जाचे याचिकेत रूपांतर करू शकते.

(2) दुसरं म्हणजे, एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ अन्वये गुन्हा कंपाऊंडिंगसाठी अस्तित्वात असलेल्या पुनरीक्षण प्रक्रियेत फौजदारी अर्ज दाखल करणे. एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ अन्वये अनिर्बंध कलमाचा सीआरपीसीच्या तरतुदींवर विपरीत परिणाम होईल, असे निरीक्षण नोंदवणाऱ्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठरविल्याप्रमाणे हे मान्य आहे, असे ते सादर करतील. ते सादर करतील की एन.आय. कायद्याचे कलम १४७ अपीलीय स्तरावरही पक्षकारांना एनआय कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये गुन्हा कंपाऊंडिंग प्रतिबंधित करत नाही. ते सादर करतील की कंपाऊंडिंग प्रक्रियेचे अनुसरण करण्यासाठी अर्जदार - आरोपीला अर्ज दाखल करणे आवश्यक असेल आणि त्यानंतर दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) च्या बाबतीत कंपाऊंडिंगसाठी निर्धारित मार्गदर्शक तत्वांनुसार त्यावर कार्यवाही केली जाऊ शकते ज्यात व्यवहाराची रक्कम / दंडाची रक्कम खर्चाच्या 15% रक्कम म्हणून भरण्याची सूचना केली आहे, जर कंपाऊंडिंगसाठी उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालयात अर्ज केला असेल. ते सादर करतील की कंपाऊंडिंग तरतुदींवर सर्वोच्च न्यायालयाच्या नंतरच्या निर्णयांमध्ये कंपाऊंडिंगची प्रक्रिया आणि पद्धतीसंदर्भात चर्चा केली गेली आहे ज्यामुळे प्रकरण रद्द करणे आणि कंपाऊंडिंग मधील फरक स्पष्ट होतो. ते सादर करतील की , न्यायालय हा आदेश रद्द करण्याचा आदेश देते, परंतु गुन्हा वाढविण्यासाठी पीडित

पक्षाची संमती आवश्यक आहे. केवळ कलम १४२ अन्वये न्यायाच्या व्यापक हितासाठी संमती नसतानाही केवळ सर्वोच्च न्यायालयच कंपाउंडिंगला परवानगी देऊ शकते, असे ते म्हणतील. यासंदर्भात विनय नायक विरुद्ध रयत सेवा सहकारी बँक लिमिटेड या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाकडे त्यांनी माझे लक्ष वेधले आहे. ज्यामध्ये असे म्हटले जाते की पक्षांमध्ये तडजोड नाकारण्याचे कोणतेही कारण असू शकत नाही, तथापि, कलम 320 सीआरपीसी अंतर्गत कंपाउंडिंगशी संबंधित प्रक्रियेस बगल दिली जाऊ शकत नाही.

(3) तिसरे म्हणजे, ज्या प्रकरणांमध्ये शिक्षेचा काही भाग अर्जदार/ आरोपीने स्पष्टपणे भोगला आहे/ भोगला आहे, तडजोडीचा प्रस्ताव असलेल्या प्रकरणांमध्ये, न्यायालय आपल्या पुनरीक्षण कार्यक्षेत्रातील शिक्षेच्या आदेशात हस्तक्षेप न करता शिक्षेत बदल करू शकते आणि त्यानुसार शिक्षा आधीच भोगलेल्या/ भोगलेल्या कालावधीपर्यंत कमी करून त्यात बदल करू शकते आणि पक्षकारांमध्ये झालेल्या तडजोडीच्या अनुषंगाने नोंद करू शकते, खटला निकाली निघतो. ते सादर करतील ते मान्य आहे की, विजय कुमार विरुद्ध अनिल कुमार गुप्ता 2018 SCC Online Del. 12746 या खटल्यात दिल्ली उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाप्रमाणे उच्च न्यायालयाला आपल्या पुनरीक्षण अधिकारक्षेत्रांतर्गत न्याय मिळविण्याची मुभा आहे.

17.3. ते सादर करतील की सुधारित अधिकारांचा वापर करतानाही सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की आवश्यक असल्यास उच्च न्यायालय किंवा सत्र न्यायालय सीआरपीसीच्या कलम 397 मधील शब्दांकन आणि सीआरपीसीच्या कलम 401 च्या सक्षम तरतुदीनुसार सर्व अपिलीय अधिकारांचा वापर करू शकते. त्यामुळे विद्वान न्यायमित्रांनी मांडलेल्या युक्तिवादाचे समर्थन करताना ते न्यायालयाला विनंती करतील क , 2016 च्या सीआरए क्रमांक 373 ते 2016 च्या 376 आणि 2017 च्या दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक 510 मधील पक्षकारांमध्ये संमती च्या अटी झाल्या, ज्यात तो तक्रारदाराची बाजू मांडतो आणि त्या अनुषंगाने गुन्हा कंपाउंड करण्यास परवानगी आणि त्यामध्ये पुनरावलोकन अर्जदाराची शिक्षा रद्द करून आणि प्रकरणांना शांतता द्यावी. तो सादर करेल की पुनरावलोकन अर्जांमध्ये ज्यामध्ये तो प्रतिवादी (तक्रारदार) चे प्रतिनिधित्व करतो, जर तडजोड / सेटलमेंट अटींचा अभ्यास केला गेला तर हे स्पष्ट होईल की पक्षकारांमधील मूळ व्यवहार / धनादेशाची रक्कम खूप जास्त (रु. 25,00,000/-) असूनही, प्रतिवादी (तक्रारदार) खूप कमी रक्कम (रु. 20,00,000/-) घेण्याचे मान्य केले आहे आणि तडजोडीस सहमती दर्शविली आहे. म्हणून तो सादर करेल की, अंमलबजावणी करताना तक्रारदाराची संमती आणि विवेकबुद्धी दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या बाबतीत झालेल्या निर्णयानुसार या रकमेपेक्षा १५ टक्के किंवा २० टक्के खर्च जमा करण्याचे आदेश देणाऱ्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार अत्यंत कमी रक्कम घेण्यास सहमती दर्शविल्यास अशा तडजोडीचा न्यायालयाने आदर केला पाहिजे.

17.4. तो न्यायालयाला संमती अटी दिनांक 30.09.2024 मध्ये सीआरए क्रमांक 373 ते 2016 च्या 376 मध्ये रेकॉर्डवर घेण्याची विनंती करेल. वरील संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात आणि ओळखीसाठी "एक्स -1" ते "एक्स -4" चिन्हांकित केल्या जातात. अशा प्रकरणांमध्ये या प्रकरणावर शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी तडजोड न्यायालयाने मान्य करावी, असे ते म्हणतील. ते पुढे सादर करतील की ज्या प्रकरणांमध्ये ते प्रतिनिधित्व करतात त्या प्रकरणांमध्ये, दोन्ही व्यवहार पक्ष कंपन्या आहेत आणि त्यांचे व्यावसायिक संबंध आहेत आणि त्यात एखाद्या व्यक्तीचा समावेश नाही. खर्च देण्याच्या मुद्द्यावर ते असे म्हणतील की प्रत्येक खटल्याची वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती पाहता ती पूर्णपणे न्यायालयाच्या विवेकावर अवलंबून आहे, परंतु जर पक्षकारांनी अपीलानंतर संपूर्ण खटल्याची प्रक्रिया पार पाडली असेल आणि दोषी ठरल्यानंतर तडजोड करण्यासाठी उच्च न्यायालयात धाव घेतली असेल तर केवळ सांकेतिक खर्च देण्याची विनंती न्यायालयाला करतील. सुनावणी, अपील आणि पुनरीक्षण प्रक्रियेसाठी सरकारी यंत्रणेवर निःसंशयपणे बोजा आहे आणि म्हणूनच प्रत्येक खटल्याची कालमर्यादा, टप्पा आणि वस्तुस्थिती विचारात घेऊन दंड ठोठावणे / लादणे उच्च न्यायालयाच्या विवेकावर असेल.

18. 2023 च्या सीआरए क्रमांक 369 मध्ये प्रतिवादी - तक्रारदार यांची बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री. राऊत यांनी देखील न्यायालयाला संबोधित केले आहे आणि खालील युक्तिवाद केले आहेत :-

18.1. ते सादर करतील की एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ चे अवलोकन केल्यावर असे समजू शकते की या कलमाचा हेतू एन.आय. कायद्यांतर्गत झालेल्या प्रत्येक गुन्ह्याला कंपाउंड करण्यासाठी प्रिस्क्रिप्शनची तरतूद करणे आहे, परंतु या कलमात गुन्हा कसा आणि कोणत्या टप्प्यावर कंपाउंड केला जाऊ शकतो याबद्दल कायदेविषयक मार्गदर्शन दिलेले नाही. दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात ही कायदेशीर पोकळी सर्वोच्च न्यायालयाने मोठ्या प्रमाणात भरून काढली असून कायदेशीर पोकळी भरून काढण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. ते सादर करतील की या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्रमांक 21 मध्ये एन.आय. कायद्यांतर्गत कंपाउंड करतांना आवश्यक मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली आहेत. तो सादर करेल की, त्यामध्ये नमूद केलेल्या मार्गदर्शक सूचना १ (क) मध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की, सीआरपीसीच्या कलम ३९७ किंवा कलम ४०१ अन्वये पुनरीक्षण अर्जावर सुनावणी करताना एन.आय. कायद्यांतर्गत गुन्ह्याची कंपाउंडिंग करण्याच्या अधिकाराचा वापर करणे या न्यायालयाच्या अखत्यारीत आहे.

18.2. हरिओम विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य आणि आंध्र प्रदेश राज्य 2022 SCC Online All 263 या खटल्यात अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणातील निर्णयाचा संदर्भ देताना हीच भूमिका घेतली आहे आणि एन.आय. कायद्यांतर्गत केलेल्या गुन्ह्याला आपल्या अहवालात कंपाउंडिंगची परवानगी दिली आहे.

पुनरीक्षणीय अधिकारक्षेत्र या निर्णयातील परिच्छेद क्र.२० ते २२ समर्पक असून तात्काळ संदर्भासाठी खाली दिले आहेत:-

20. कायद्याच्या वरील स्थितीचा विचार करता, अपीलिय न्यायालयाने याचिकाकर्त्याची शिक्षा कायम ठेवल्यानंतर पक्षकारांनी तोडगा काढला असला तरी एनआय कायद्याच्या कलम 147 ची भावना लक्षात घेता, कायद्याच्या कलम 138 अंतर्गत गुन्हा कंपाउंड होऊ शकतो. त्यामुळे गुन्हा कंपाउंड करताना खर्च माफ करणे आवश्यक आहे, असे हे योग्य प्रकरण आहे. पक्षकारांनी आपापले वाद मिटवले असल्याने त्यांच्यात तडजोडीच्या अटी परस्पर मान्य असल्याने या टप्प्यावरच ते बंद करणे हिताचे आहे. हा वाद दोन्ही पक्षांमधील व्यक्तिगत वाद असून तडजोड करून त्यांनी त्यांच्यात निर्माण झालेला वाद मिटवला आहे.

21. या विषयावरील नोंदी आणि सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेला कायदा पाहिल्यास सध्याचे प्रकरण हे सध्याच्या पुनरावलोकनास परवानगी देण्याच्या या न्यायालयाच्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी एक चांगले प्रकरण आहे.

22. प्रस्तुतचे पुनरिक्षण मंजूर केले. एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये दोष आणि शिक्षा या न्यायालयाने सुचविल्यानुसार रद्द केली जाते. तक्रारदार/व्यक्तीसोबत या न्यायालयाच्या मध्यस्थी केंद्रासमोर गुन्ह्याची सांगड घातल्यामुळे पुनरिक्षकाची निर्दोष मुक्तता केली जाते.

18.3. ते सादर करतील की एन.आय. कायदा हा एक विशेष कायदा असल्याने गुन्हाच्या कंपाऊंडिंगच्या प्रश्नाच्या बाबतीत सीआरपीसीवर प्राधान्य असेल. ते सादर करतील की सीआरपीसीच्या कलम 320 मध्ये आयपीसी अंतर्गत गुन्हांची तरतूद आहे जी कंपाऊंड होऊ शकते, परंतु एनआय कायद्याच्या कलम 147 ची सुरुवात सीआरपीसीच्या तरतुदींची अंमलबजावणी काढून टाकण्याच्या अनिर्बंध कलमाने होते. सीआरपीसीच्या तरतुदींना गुन्हा कंपाऊंडिंगची परवानगी देता येणार नाही, असे गृहीत धरले तरी सीआरपीसीच्या कलम 320 (६) नुसार उच्च न्यायालय आणि सत्र न्यायालयाला आपल्या सुधारित अधिकारक्षेत्राचा वापर करतानाही गुन्हा कंपाऊंडिंगचा अधिकार देण्यात आला आहे.

18.4. ते सादर करतील की, या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालय के.एम. इब्राहीम (सुप्रा) यांनी परिच्छेद क्रमांक १२ मध्ये असे म्हटले आहे की एन.आय.चे कलम १४७ एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये पक्षकारांना कारवाईच्या अपिलीय टप्प्यावरही गुन्हा कंपाऊंड करण्यास प्रतिबंधित करत नाही.

18.5. ते सादर करतील की सीआरपीसी अपिलीय न्यायालयाच्या आदेशातून दुसऱ्या अपीलाचा विचार करित नसल्यामुळे, हे न्यायालय सीआरपीसीच्या कलम 397 अंतर्गत अधिकारक्षेत्राचा वापर करत असतानाही अपिलीय न्यायालय म्हणून कार्य करू शकते. त्यामुळे अपिलीय अधिकार उपभोगताना तडजोडीला हे न्यायालय परवानगी देऊ शकते.

19. अर्जदाराचे विद्वान वकील श्री. पाबरी आणि २०१५ च्या सीआरए क्रमांक ६२५ मधील प्रतिवादीचे विद्वान वकील श्री. मालपाठक यांनी संयुक्तपणे न्यायालयाला संबोधित केले आहे आणि असा युक्तिवाद केला आहे की त्यांच्या प्रकरणात, पक्षकारांमधील व्यवहार त्यांच्यातील मैत्रीपूर्ण कर्जामुळे झाला होता आणि ही नगण्य रक्कम होती आणि तक्रारदार - आरोपी हा ज्येष्ठ नागरिक असताना मध्यंतरी तक्रारदार मरण पावला आहे. म्हणून, ते सादर करतील की दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेली मार्गदर्शक तत्त्वे तडजोडीला रेकॉर्डवर घेताना न्यायालयाने प्रत्येक खटल्यातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीचा विचार करावा जेणेकरून संपूर्ण न्याय मिळेल आणि या प्रकरणाला शांतता मिळेल आणि त्यांच्या प्रकरणातील वस्तुस्थितीचा विचार केला जाईल तर खर्च किंवा पर्यायी बक्षीस टोकन खर्च देऊ नये.

20. आनंद पाटील, विद्वान अधिवक्ता यांनी न्यायालयाला संबोधित करण्याची आणि मदत करण्याची परवानगी देण्याची विनंती केली आहे. ते कुठल्याही विषयात हजर होत नाहीत, पण त्यांनी चर्चा ऐकली आहे. आकांक्षा अरोरा विरुद्ध तनय माबेन सीआरआय. एसएलपी (सीआरआय) मधून उद्भवणारे अपील 2023 चा क्रमांक 15909 - 04.12.2024 रोजी निर्णय झाला. या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने ०४.१२.२०२४ रोजी दिलेला सर्वात अलीकडचा आदेश ते रेकॉर्डवर ठेवतील आणि सीआरपीसीच्या कलम ३९७ अन्वये फेरविचार अर्जावर सुनावणी करताना या न्यायालयाला विवेकी दृष्टिकोन वापरावा

लागेल, असा युक्तिवाद करतील. सीआरपीसीच्या कलम ४८२ अन्वये उच्च न्यायालयाच्या अधिकारासंदर्भात. वरील निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक ७ कडे माझे लक्ष वेधताना ते असे म्हणतील की अशा प्रकरणांमध्ये याचिकेचे नामकरण निरर्थक आहे आणि ठोस न्याय करण्यासाठी उच्च न्यायालय नेहमीच सीआरपीसी कलम 397 सीआरपीसी अंतर्गत सुधारणेसाठी आणि त्याउलट कलम ४८२ अन्वये याचिकेचे रूपांतर करू शकते. (जोर दिला आहे). प्रभू चावला विरुद्ध राजस्थान राज्य आणि आंध्र प्रदेश (2016) 16 एससीसी 30 या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने जे निकाल दिले आहेत, तसे ते सादर करतील. 55 न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर किंवा इतर असाधारण परिस्थितीचा अंगभूत अधिकारक्षेत्राचा वापर करणे आवश्यक असेल अशा अंगभूत अधिकारांच्या वापरावर संपूर्ण बंदी असू शकत नाही आणि म्हणूनच या न्यायालयाला संमती अटी स्वीकारण्याचा, गुन्ह्याच्या कंपाउंडिंगला परवानगी देण्याचा आणि अर्जदार - आरोपीची शिक्षा रद्द करण्याचा पुरेसा अधिकार आहे.

21. सर्व सीआरएमध्ये राज्याची बाजू मांडणारे विद्वान एपीपी डॉ. कृष्णअय्यर हर्षेंद्र कुमार (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ देताना असे सादर करतील की प्रकरणे रद्द करणे आणि कंपाउंडिंग करणे हे न्यायालयाच्या दोन भिन्न अधिकारांखाली आहे. बी. व्ही. शेषय्या (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालानुसार एनआय कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये केलेला गुन्हा दिवाणी

नुकसान आहे, असे त्या म्हणतील. दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेला निर्णय आणि दीन नाथ (सुप्रा) प्रकरणात हिमाचल प्रदेश उच्च न्यायालयाचे एकलपीठ न्यायालयाच्या निर्णयावर त्या मोठ्या प्रमाणात अवलंबून राहतील आणि असे सादर करेल की या न्यायालयाला त्याच्या पुनरीक्षण कार्यक्षेत्रात संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्याचा आणि एनआय कायद्याच्या कलम 138 अंतर्गत गुन्हाच्या कंपाउंडिंगला परवानगी देण्याचा अधिकार असेल, परिणामी दोषी ठरल्यानंतर इतक्या उशीरा टप्प्यावरही शिक्षा आणि शिक्षा रद्द होईल, परंतु कायदेशीर व्यवस्थेचा वापर आणि पक्षकारांकडून जास्त बोजा लक्षात घेता व्यापक जनहितासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे खर्च देणे शहाणपणाचे ठरेल.

22. मी विद्वान वकिलांना बाजू मांडताना ऐकले आहे. पुनरावलोकन अर्जदार आणि प्रतिवादी तसेच विद्वान न्यायमित्र आणि त्यांच्या सक्षम मदतीने प्रत्येक प्रकरणाची नोंद आणि या विषयावर उद्धृत केलेल्या निकालांची विपुलता पाहिली. त्यांनी सादर केलेल्या युक्तिवादाचा योग्य विचार करण्यात आला आहे.

23. वरील बाबी आणि बारमध्ये उद्धृत केलेल्या निकालांमधील सर्वोच्च न्यायालयाची अपरिहार्यता लक्षात घेता, असे दिसून येते की सीआरपीसीच्या कलम 397, 401 आणि 320 मधील तरतुदी आणि एनआय कायद्याच्या कलम 147 मधील तरतुदींमुळे हे न्यायालय सध्याच्या प्रकरणांच्या दिलेल्या तथ्यांमध्ये आणि परिस्थितीत आपल्या विवेकाचा वापर

करून दोषी ठरल्यानंतर या टप्प्यावरही संमती अटी / तडजोड स्वीकारण्यास सक्षम होईल यात शंका नाही. या न्यायालयाने कलमांतर्गत आपल्या विवेकाधीन अधिकारासह आपल्या सुधारित अधिकाराचा वापर करण्यास कोणताही प्रतिबंध किंवा अडथळा असू शकत नाही . सीआरपीसीच्या कलम 401 मध्ये सीआरपीसीच्या कलम 482 अन्वये उच्च न्यायालयाच्या अंगभूत अधिकारांसह एन.आय. कायद्याच्या कलम 147 मधील तरतुदींच्या अनुषंगाने समेट असलेल्या प्रकरणांमध्ये पक्षकारांमध्ये झालेली तडजोड रेकॉर्डवर घेण्याचे अधिकार आहेत.

24. वरील निर्णयांचा अभ्यास केल्यावर मला या निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यात शंका नाही की विद्यमान अधिकार लक्षात घेता सीआरपीसीचे कलम 397, पक्षकारांनी न्यायालयात धाव घेतल्यास तडजोड / सेटलमेंट / संमती अटी, त्या स्वीकारल्या जाऊ शकतात, अर्जदार - आरोपीला गुन्हा कंपाउंड करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते आणि शिक्षा रद्द केली जाऊ शकते. तथापि, अर्जदाराला दिलेल्या प्रकरणात स्वर्च जमा करण्याच्या निर्देशांबद्दल एक मुद्दा आहे ज्याकडे मी लक्ष देणे आवश्यक आहे.

25. दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात परिच्छेद क्रमांक २१ मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचा विचार करणे आवश्यक आहे. मार्गदर्शक तत्त्वे पुढीलप्रमाणे आहेत:-

(१) परिस्थितीत खालीलप्रमाणे प्रस्तावित आहे.

(a) रिटच्या समन्समध्ये योग्य तो बदल करण्यात यावा, जेणेकरून आरोपीला हे स्पष्ट होईल की तो खटल्याच्या पहिल्या किंवा दुसऱ्या सुनावणीत गुन्ह्यांच्या कंपाउंडिंगसाठी अर्ज करू शकतो आणि तसा अर्ज केल्यास आरोपीवर कोणताही खर्च न लादता न्यायालय कंपाउंडिंगला परवानगी देऊ शकते.

(b) आरोपीने वरीलप्रमाणे कंपाउंडिंगसाठी अर्ज केला नाही, तर त्यानंतरच्या टप्प्यात मॅजिस्ट्रेटकडे कंपाउंडिंगसाठी अर्ज केल्यास आरोपीला विधी सेवा प्राधिकरणाकडे कंपाउंडिंगसाठी अट म्हणून जमा करावयाच्या धनादेशाच्या रकमेच्या १० टक्के रक्कम भरावी लागेल, या अटीवर कंपाउंडिंगला परवानगी दिली जाऊ शकते, किंवा न्यायालयाला योग्य वाटेल असे अधिकार.

(c) त्याचप्रमाणे कंपाउंडिंगचा अर्ज सत्र न्यायालय किंवा उच्च न्यायालयात पुनरीक्षण किंवा अपीलत केल्यास आरोपीने धनादेशाच्या रकमेच्या १५ टक्के रक्कम खर्चापोटी भरण्याच्या अटीवर अशा कंपाउंडिंगला परवानगी दिली जाऊ शकते.

(d) अखेरीस कंपाउंडिंगसाठी सर्वोच्च न्यायालयात अर्ज केल्यास हा आकडा धनादेशाच्या रकमेच्या २० टक्क्यांपर्यंत वाढेल.

26. वरील वरून असे दिसून येते की, नोंदविलेल्या कारणांसाठी सर्वोच्च न्यायालयाने सुनावणीच्या कोणत्याही टप्प्यावर एन.आय.कायद्यांतर्गत गुन्ह्याची सांगड घालण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे सुचविली आहेत आणि आरोपीला चेकची रक्कम 10% किंवा 15% किंवा

20% रक्कम अटीम्हणून खर्चाद्वारे भरण्याचे निर्देश दिले आहेत कारण हा धनादेशाचा अनादर करण्याचा गुन्हा आहे आणि तो उपायाचा नुकसानभरपाई पैलू आहे दंडात्मक बाबीपेक्षा प्राधान्य द्यावे. चेक बाऊन्स प्रकरणांसंदर्भात ही मार्गदर्शक तत्त्वे जारी करण्यात आली आहेत आणि सर्वोच्च न्यायालयाला अशी मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करण्याची विनंती विद्वान अॅटर्नी जनरलच्या सांगण्यावरून तयार करण्यात आली आहे. अंमलबजावणीस विनाकारण उशीर करणाऱ्या आणि अत्यंत उशीरा न्यायालयात धाव घेणाऱ्या पक्षकारांवर दंड थोपवण्यासाठी श्रेणीबद्ध योजना म्हणून मार्गदर्शक तत्त्वे. तक्रारदाराच्या संमतीनेच कंपाउंडिंग करता येते, ही वस्तुस्थिती आपण विसरून चालणार नाही. सर्वोच्च न्यायालयापुढे सादर करण्यात आलेले म्हणणे असे दिसून आले आहे की, न्यायालयाने दंड जमा करण्याचे आवाहन केल्याने दोषी ठरल्यानंतरही कोणत्याही टप्प्यावर गुन्ह्यांची मुक्त आणि सुलभ सांगड होण्यास अडथळा ठरेल, अन्यथा वर्षानुवर्षे खटला निकाली काढण्यास उशीर झाल्यास धनादेशाच्या ड्रॉवरला प्रोत्साहन मिळेल. यामुळे केवळ कायदेशीर व्यवस्थेवरच ताण पडणार नाही, तर तक्रारदाराला कंटाळून आणि नंतर तडजोडीला होकार देण्यासाठी आरोपीला अन्यायकारक फायदा होईल. दोषी ठरल्यानंतर अनेक वर्षांनंतर संमती अटी दाखल करून कंपाउंडिंगसाठी केलेल्या अर्जांमुळे यंत्रणेवर बोजा तर पडतोच, शिवाय तक्रारदार प्रभावी न्यायापासूनही वंचित राहतो, या अभ्यासू अॅटर्नी जनरलच्या युक्तिवादावर सर्वोच्च न्यायालयाने विचार केला. त्यामुळे अशा परिस्थितीत 'न्याय मिळण्यास उशीर होतो म्हणजे न्याय नाकारला जातो' ही म्हण खरी ठरते

. त्यामुळे सर्वोच्च न्यायालयाने या प्रकरणाच्या पहिल्या किंवा दुसऱ्या सुनावणीत गुन्हाच्या कंपाउंडिंगसाठी असा अर्ज केल्यास आरोपीवर कोणताही खर्च न लादता न्यायालयाकडून त्याला परवानगी दिली जाऊ शकते, परंतु त्यानंतरच्या कोणत्याही टप्प्यावर तो केल्यास आरोपीला जमा करावयाच्या धनादेशाच्या रकमेच्या १० टक्के रक्कम भरावी लागेल, या अटीवर कंपाउंडिंगला परवानगी दिली जाऊ शकते विधी सेवा प्राधिकरण, किंवा न्यायालयाला योग्य वाटेल अशा प्राधिकरणाशी जोडण्याची अट म्हणून. त्यात असेही म्हटले आहे की, जर कंपाउंडिंगचा अर्ज सत्र न्यायालयात (अपीलात) किंवा उच्च न्यायालयात पुनरावलोकन किंवा अपीलात केला गेला असेल तर आरोपीने खर्चाच्या 15% रक्कम भरण्याच्या अटीवर आणि कंपाउंडिंगसाठी सर्वोच्च न्यायालयात अर्ज केल्यास अशा कंपाउंडिंगला परवानगी दिली जाऊ शकते. खर्चाचा आकडा धनादेशाच्या रकमेच्या 20% पर्यंत वाढेल. या मार्गदर्शक तत्वांनुसार आकारण्यात येणारा खर्च न्यायालयाच्या स्तरावर कार्यरत असलेल्या विधी सेवा प्राधिकरणाकडे जमा करावा, असेही सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले आहे. असे दिसून येते की सर्वोच्च न्यायालयाला या गोष्टीची स्पष्ट जाणीव होती की वरील मार्गदर्शक तत्वांचे न्यायालयीन समर्थन हे न्यायालयीन कायदा बनविण्याचे कृत्य म्हणून पाहिले जाऊ शकते आणि म्हणूनच ते कायदेशीर क्षेत्रात घुसखोरी म्हणून पाहिले जाऊ शकते आणि म्हणूनच असे म्हटले गेले कारण एन.आय. कायद्याच्या कलम 147 मध्ये एन.आय. कायद्यांतर्गत गुन्हांची व्याप्ती कशी वाढवावी याबद्दल मार्गदर्शक तत्त्वे तयार केलेली नाहीत. सीआरपीसीच्या कलम ३२० अन्वये विचारात घेतलेल्या गुन्हांच्या

कंपाऊंडिंगची योजना काटेकोर अर्थाने पाळता येत नाही आणि कायदेशीर पोकळी लक्षात घेता, एनआय कायद्याच्या कलम १३८ शी संबंधित प्रकरणांमध्ये पक्षकारांना गुन्हाच्या गुंतागुंतीस विनाकारण विलंब करण्यापासून परावृत्त करण्यासाठी तयार करण्यात आलेल्या विद्वान अॅटर्नी जनरलयांनी केलेल्या सूचनांच्या समर्थनास कोणताही अडथळा नाही, असेही सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले. सक्षम न्यायालयाने खर्च लादणे हा विवेकबुद्धीचा विषय असला तरी एकरूपतेच्या दृष्टीने खर्चाचे प्रमाण सुचविण्यात आल्याचे सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटले आहे. तथापि, सक्षम न्यायालय अशा भिन्नतेसाठी लेखी कारणे नोंदवून प्रत्येक प्रकरणातील विशिष्ट तथ्ये आणि परिस्थितीसंदर्भात खर्च कमी करू शकते, असेही न्यायालयाने म्हटले आहे.

27. पक्षकारांनी कंपाऊंडिंग अर्ज केल्यास असे दिसून येते. मग वरील मार्गदर्शक तत्त्वे लागू केल्यास खर्च भरावा लागेल. त्यामुळे खर्च भरण्यास टाळाटाळ करण्यासाठी पक्षकार थेट गुन्हात समेट करण्यासाठी न्यायालयात धाव घेत नाहीत. अर्जदार / आरोपी प्रथम तक्रारदाराशी प्रकरणाचा निपटारा करतो, संमती अटी प्रविष्ट करतो आणि त्या न्यायालयात दाखल करतो आणि प्रकरण संपविण्याचे आदेश मागतो, अशा प्रकारे अप्रत्यक्षपणे वरील मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार खर्च देण्यास टाळाटाळ करतो. परिणाम दोन्ही बाबतीत समान आहे , परंतु अशा प्रकारे संमती अटी दाखल करून, खर्च भरण्यास टाळाटाळ केली जाते. बारमध्ये उद्धृत केलेल्या विविध उच्च न्यायालयांच्या बहुतेक प्रकरणांमध्ये, मार्गदर्शक

तत्त्वांचा संदर्भ न घेता, पक्षकारांना निपटारा करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे आणि संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात आणि प्रकरण संपविला जातो.

28. दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाचे वरील निर्देश लक्षात घेता, माझे असे मत आहे की सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या युक्तिवादानुसार आणि विद्वान न्यायमित्र श्री. रायकर आणि विद्वान एपीपीयांनी केलेल्या युक्तिवादानुसार, ज्या प्रकरणांमध्ये संमतीअटी उशीरा दाखल केल्या जातात अशा प्रकरणांमध्ये खर्च जमा करण्याचे निर्देश निःसंशयपणे दिले जाऊ शकतात, आणि माझे असे मत आहे की जर पक्षकारांनी प्रकरण थांबविण्यासाठी न्यायालयात धाव घेतली तर खर्चाच्या ठेवीकडे दुर्लक्ष केले जाऊ शकत नाही. तथापि, त्याच निर्णयात सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटल्याप्रमाणे, या प्रकरणाची सुनावणी करणारे न्यायालय अशा भिन्नतेची कारणे लेखी नोंदवून प्रत्येक प्रकरणातील विशिष्ट तथ्यांसंदर्भातील खर्च कमी करू शकते. त्यामुळे नाममात्र किंवा सांकेतिक खर्च द्यावा, अशी विनंती माझ्या समोरील पक्षकारांनी न्यायालयाकडे केली आहे . याचे कारण असे आहे की जेव्हा पक्षकार समेट करतात आणि तडजोड करतात, तेव्हा न्यायालयाने विचार केला पाहिजे आणि तडजोड निष्फळ ठरण्याऐवजी ती फलदायी आहे याची खात्री केली पाहिजे. एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ मध्ये कोणतीही विशिष्ट प्रक्रिया नमूद करूनही एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये तडजोडी/ समेट /संमतीच्या अटी मान्य केल्या नाहीत, तर त्याचा परिणाम असा होईल की, न्यायालयात

खटला आणि प्रकरण अविरत चालू राहिल. एन.आय. कायद्याचे कलम १४७ लागू करण्यामागे विधिमंडळाचा हा हेतू नक्कीच नाही.

29. आणखी एक कारण माझ्या मनात येते ते म्हणजे जर पक्षकारांमधील धनादेशाची रक्कम जास्त किंवा मोठी असेल तर मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी आणि 15% जमा करण्याचे निर्देश किंवा या धनादेशाच्या रकमेच्या २० टक्के रक्कम ड्रॉवरवर भार टाकणार // अर्जदार / आरोपी आणि दिलेल्या प्रकरणात पक्षकारांना तडजोडीसाठी न्यायालयात जाण्यास देखील अडथळा आणू शकतात अशा परिस्थितीत परिणामी समेट किंवा तडजोड तुटते. त्यामुळे तडजोडीचा विचार करताना आणि खर्च जमा करण्याचे निर्देश देताना न्यायालयाला न्यायाभिमुख व संतुलित व विवेकाधीन दृष्टिकोन ठेवावा लागेल. हे एक कारण असू शकते की अशा गुन्ह्याच्या कंपाऊंडिंगसाठी पक्षकारांकडून थेट अर्ज का दाखल केला जात नाही आणि न्यायालय ते संमती अटी सादर करणे आणि त्यांचे मन वळविणे निवडतात न्यायालयाने त्यांना रेकॉर्डवर घ्यावे आणि गुन्ह्यात समेट करण्याची मागणी करावी. ज्यामुळे दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या बाबतीत मार्गदर्शक तत्वांनुसार सुचविलेला खर्च टळेल. नेमके हेच कारण आहे की मी विधी सेवा प्राधिकरण अधिनियम, 1987 च्या तरतुदींचा हवाला दिला आहे ज्यामुळे पक्षकारांना संमती अटी सादर करणे आणि अशा कलम 138 प्रकरणांमध्ये लोकअदालतीच्या कामकाजातील खर्चाच्या अप्रिय भीतीच्या ओझ्याखाली न पडता त्यांचे काम संपुष्टात आणणे शक्य होते.

30. त्यामुळे अभ्यासू न्यायमित्र आणि रायकर यांनी मांडलेल्या युक्तिवादाशी मी पूर्णपणे सहमत आहे. ज्या प्रकरणांमध्ये विलंबाने तडजोड केली जाते अशा प्रकरणांमध्ये खर्च जमा करण्याचे निर्देश सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाप्रमाणे न्यायालयाने द्यावेत, कारण अनेक वर्षांनंतर केलेल्या कंपाउंडिंग/ तडजोडीच्या अशा अर्जांमुळे व्यवस्थेवर बोजा पडतोच, शिवाय तक्रारदार योग्य वेळी प्रभावी न्यायापासून वंचित राहतो. माझे असे मत आहे की खर्च जमा करण्याच्या निर्देशाच्या प्रस्तावामुळे पक्षकारांच्या खटला लांबविण्याच्या प्रवृत्तीला ही आळा बसेल आणि जे दोषी ठरल्यानंतरही आपला प्रदीर्घ वाद सोडविण्याचे साधन म्हणून उशीरा तडजोड करणे पसंत करतात. तथापि, जर पक्षकारांनी न्यायालयात अर्ज केला, तर दिलेल्या प्रकरणातील वस्तुस्थितीनुसार, जर न्यायालयाला येथे नमूद केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये सुचविल्याप्रमाणे कमी खर्च द्यावा लागला तर तो न्यायालयाच्या विवेकावर असेल, जर त्यासाठी योग्य कारणे दिली गेली तर.

31. वरील वरून असे निष्कर्ष निघतात की, एन.आय. कायद्यात असे कंपाउंडिंग केव्हा करता येईल किंवा करता येणार नाही आणि तक्रारदाराच्या सांगण्यावरून किंवा न्यायालयाच्या परवानगीने कंपाउंडिंग करता येईल की नाही याबद्दल कोणतीही स्पष्ट प्रक्रिया आणि मार्गदर्शक तत्त्वे नाहीत. शिवाय न्यायालय पक्षकारांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर योग्य कारणे नोंदवून प्रत्येक खटल्याची वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती लक्षात घेऊन खर्च कमी करू शकते.

32. या संदर्भात अजयकुमार राधेश्याम गोएंका (सुप्रा) प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाचा संदर्भ घेता येईल. परिच्छेद क्र.९४, ९५ व ९६ समर्पक असून ते खाली उद्धृत केले आहेत:-

94. "कंपाउंडिंग" आणि "रद्द" हे समानार्थी शब्द नाहीत. कायद्यात, त्यांचे वेगवेगळे अर्थ आणि परिणाम आहेत. ते वेगवेगळ्या परिस्थितीतून उद्भवतात आणि वेगवेगळ्या क्षेत्रात आणि टप्प्यांवर कार्य करतात. दुसऱ्याच्या अटींची पूर्तता झाली किंवा उलट झाली तरच एक अस्तित्वात राहू शकेल या मर्यादेपर्यंत कोणतेही स्पष्ट कायदेशीर परस्परावलंबित्व किंवा परस्परसंबंध दिसत नाही. रद्द करणे हा अंगभूत अधिकारांचा एक पैलू आहे, तर कलम ३२० सीआरपीसी अंतर्गत असलेल्या वैधानिक अभिव्यक्ती म्हणून गुन्ह्याची सांगड घालणे ही पूर्णपणे वेगळी संकल्पना आहे.

95. गुन्हेगारी न्यायशास्त्रात "तडजोड" आणि "कंपाउंडिंग" हे समानार्थी शब्द नसले तरी या अभिव्यक्ती सहसा कोणत्याही भेदाशिवाय वापरल्या जातात. अटी बेकायदेशीर नसल्यास पक्षकारांमध्ये कोणत्याही वादात तडजोड केली जाऊ शकते. पण कायद्याने परवानगी दिलेला कंपाऊंडेबल गुन्हाच कंपाउंड करता येतो. गुन्हा दाखल होण्यापूर्वीच एखाद्या गुन्ह्याशी संबंधित वादात तडजोड केली जाऊ शकते आणि अशा परिस्थितीत गुन्ह्याचा पीडित तक्रार दाखल करण्यास नकार देऊ शकतो. परंतु तडजोड करूनही जर त्याने तक्रार दाखल केली आणि न्यायालयाला असे आढळले की तडजोड केलेली गोष्ट

कंपाऊंडेबल गुन्हा आहे, तर प्रत्येक प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीनुसार दंडाधिकारी दखल घेण्यास नकार देऊ शकतात, किंवा गुन्ह्यात समेट झाल्यामुळे आरोपीची निर्दोष मुक्तता करू शकतात किंवा सीआरपीसीच्या कलम 482 अंतर्गत कारवाईत तक्रार रद्द केली जाऊ शकते.

96. तडजोडीत देणं आणि घेणं हे पक्षकारांमध्ये एकमत असणं जास्त महत्त्वाचं असतं आणि अशा वेळी गुन्ह्यातील पीडितेचा खटला न चालवण्याचा आणि खटला सुरू न ठेवण्याचा निर्णय अधिक महत्त्वाचा असतो.

33. जेआयके इंडस्ट्रीज लिमिटेड आणि इतर (सुप्रा) प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेला निर्णय दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालानंतर आहे आणि एनआय कायद्याच्या कलम १४७ ची व्याप्ती लक्षात घेता पक्षकारांमध्ये तडजोड नाकारण्याचे कोणतेही कारण नाही, असे म्हटले आहे.

34. याउलट अशी प्रलंबित १३८ प्रकरणे लोकअदालतीसमोर निकाली निघतात, तेथे संमती अटी / तडजोडी / तडजोड स्वीकारली जाते आणि रेकॉर्डवर घेतली जाते आणि खर्च देण्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांची प्रत्यक्षात अंमलबजावणी केली जात नाही. अशा प्रकरणांमध्ये जे पक्षकारांमधील संमती अटी आणि तडजोडीच्या आधारे निकाली काढले जातात, दामोदर एस. प्रभू (सुप्रा) यांच्या

बाबतीत दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार खर्च जमा करण्याचे कोणतेही आदेश दिले जात नाहीत आणि अप्रत्यक्षपणे अर्जदार / आरोपी यांचा फायदा होतो.

35. माझी वरील निरीक्षणे व निष्कर्ष आणि एन.आय. कायद्याच्या कलम १४७ ची व्याप्ती व व्याप्ती आणि सीआरपीसीच्या कलम ३९७, ४०१, ३२० (६) व ४८२ मधील संयुक्त तरतुदी आणि सर्वोच्च न्यायालय व विविध उच्च न्यायालयांचे वरील संदर्भ लक्षात घेता मी याच्या परिच्छेद क्रमांक २ मध्ये मांडलेल्या प्रश्नाचे उत्तर प्रत्येक प्रकरणात अर्जदारांनी स्वतःच्या गुणवत्तेनुसार आणि माझ्यासमोरील पक्षकारांच्या अभ्यासू वकिलांनी केलेल्या युक्तिवादानुसार माझ्यासमोर विनंती केल्याप्रमाणे खर्चाच्या ठेवीचा निर्णय घेण्याच्या अधीन राहून होकारार्थी देतो.

36. माझ्यासमोरील सध्याच्या खटल्यांमध्ये सर्व पक्षांच्या अभ्यासू वकिलांनी विनंती केली आहे की, प्रत्येक प्रकरणात न्यायालयाने वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीचा विचार करावा आणि त्यांच्या स्वतःच्या गुणवत्तेनुसार आणि त्यात समाविष्ट कालमर्यादेनुसार, जर न्यायालयाचे मत असेल की खर्च जमा करण्याचे निर्देश द्यावेत तर अर्जदारांवर योग्य टोकन खर्च आकारला जावा. म्हणूनच, मी विद्वान वकिलांना त्यांच्या संबंधित प्रकरणांची वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीबद्दल स्वतंत्रपणे ऐकले आहे कारण त्यांनी वरील प्रत्येक प्रकरणातील खर्च आणि निष्कर्ष जमा करण्याच्या मुद्द्यावर न्यायालयाला संबोधित करणे निवडले आहे आणि माझे निष्कर्ष खाली दिले आहेत:-

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 373, 2016 चा 374, 2016 चा 375, 2016 चा 376 आणि 2017 चा दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक 510:-

37. 2016 चा सीआरए क्रमांक 373, 2016 चा 374, 2016 चा 375, 2016 चा 376 आणि 2017 चा दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक 510 मध्ये 30.09.2024 रोजी पक्षकारांनी दिलेल्या सामायिक संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात आणि ओळखीसाठी "एक्स -1" चिन्हांकित केल्या जातात. या प्रकरणात, असे दिसून आले आहे की धनादेशाची रक्कम अंदाजे रु.25,00,000/- होती, तर पक्षकारांनी सामंजस्य करार केला आहे आणि संमती अटी दाखल केल्या आहेत आणि तक्रारदाराने 20,00,000/- रुपये प्राप्त करण्यास सहमती दर्शविली आहे. संमती अटींमध्ये म्हटले आहे की तक्रारदारास रु.13,62,500/- प्राप्त झाले आहेत, तर उर्वरित रक्कम जी अर्जदाराने शहर दिवाणी न्यायालयात 2014 च्या खटला क्रमांक 2023 मधील मुंबई येथे जमा केली आहे. ती तक्रारदाराने काढून घ्यावी. या निर्णयातील निष्कर्ष आणि सुधारित टप्प्यावर संमती अटी खूप उशीरा दाखल केल्या जातात ही वस्तुस्थिती लक्षात घेता, मी वरील चार सीआरएमधील अर्जदारांना संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्यासाठी रु.20,000/- प्रत्येक सीआरएममध्ये @ रु.5,000/- खर्च देय असलेल्या जमा करण्याचे निर्देश देऊ इच्छितो, अर्जदारांची शिक्षा आणि शिक्षा रद्द करणे आणि अर्जदारांना गुन्हा वाढविण्याची परवानगी देणे. या चारही बाबींमध्ये निर्देशानुसार होणारा खर्च आजपासून चार आठवड्यांच्या

कालावधीत महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे जमा करण्यात येणार आहे. श्री. रायकर यांनी केलेले म्हणणे आणि त्याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे वरील प्रकरणांतील कालमर्यादा लक्षात घेता, दुय्यम न्यायालयाची कार्यवाही, अपील न्यायालयाची कार्यवाही आणि सध्याच्या पुनरीक्षण न्यायालयाच्या कार्यवाहीचा कायदेशीर व्यवस्थेवर बोजा असल्याने वरील खर्च अर्जदारांनी जमा करण्याचे निर्देश दिले आहेत.

37.1. 2016 चा सीआरए क्रमांक 373, 2016 चा 374, 2016 चा 375 आणि 376 संमती अटींच्या बाबतीत 2016 ला परवानगी आहे. त्यानुसार २०१७ ची दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक ५१० निकाली काढली जाते.

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 369 ऑफ 2023:-

38. 2023 च्या सीआरए क्रमांक 369 मध्ये असे दिसून आले आहे की अपमानित धनादेशाची रक्कम रु.25,753/- आहे आणि विद्वान ट्रायल कोर्टाने ठोठावलेली दंडाची रक्कम रु.27,000/- आहे. पक्षकारांनी दिनांक 09.12.2024 रोजी संमती अटी दाखल केल्या आहेत ज्यात असे म्हटले आहे की त्यांनी त्यांचे वाद परस्पर सोडवले आहेत आणि अर्जदाराने प्रतिवादी - मूळ तक्रारदार यांना एकरकमी सेटलमेंट रकमेद्वारे रु.1,20,000// ची रक्कम देण्यास सहमती दर्शविली आहे. वरील बाबी लक्षात घेता, 2023 च्या सीआरए क्रमांक 369 मधील पक्षकारांनी दिलेल्या संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात,

न्यायालयाद्वारे स्वीकारल्या जातात आणि ओळखीसाठी "एक्स -2" चिन्हांकित केल्या जातात.

38.1. त्यानुसार, अर्जदाराने केलेला गुन्हा कंपाउंड करण्याचा अर्ज न्यायालयाकडून मंजूर केला जातो आणि अर्जदारावर आदेशदेऊन ठोठावलेली शिक्षा आणि शिक्षा रद्द केली जाते आणि रद्द बातल केली जाते. या प्रकरणातील वस्तुस्थिती लक्षात घेता मी पुनरावलोकन अर्जदाराने महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे रु.2,000/- जमा करणे आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत भरावे लागेल असा निर्देश देतो.

38.2. 2023 च्या सीआरए क्रमांक 369 ला संमती अटींच्या बाबतीत मंजूर आहे. त्यानुसार २०२३ च्या सीआरए क्रमांक ३६९ ची विल्हेवाट लावली जाते.

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक १५२ सह अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 ऑफ 2024:-

39. या सीआरए मध्ये, प्रतिवादी क्रमांक 2 – तक्रारदार जे 16.08.2023 रोजी मयत झाले त्यांच्या कायदेशीर वारसांना रेकॉर्डवर आणण्यासाठी 2024 चा अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 दाखल केला आहे. अंतरिम अर्जासोबत मृत्यू प्रमाणपत्र जोडले आहे. प्रतिवादी क्रमांक २ (अ) व २ (ब) हे मूळ तक्रारदाराची विधवा व पुत्र आहेत. अंतरिम अर्ज दाखल करण्यास थोडा उशीर झाला असला तरी न्यायाच्या हिताच्या दृष्टीने विलंब माफ केला पाहिजे आणि पुनरीक्षण कार्यवाही सुरू ठेवण्यासाठी कायदेशीर वारसांना रेकॉर्डवर आणणे

आवश्यक आहे. 2024 चा अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 हा एक एकत्रित अर्ज आहे ज्यात न्यायालयात जाण्यास उशीर झाल्यास क्षमा मागितली जाते, जर काही विलंब असेल तर तो माफ केला जातो आणि कायदेशीर वारसांना रेकॉर्डवर आणले जाते.

39.1. मी अंतरिम अर्जाचा अभ्यास केला आहे. अर्जात नमूद केलेल्या कारणांसाठी, 2024 चा अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 प्रार्थना कलम (अ), (ब) आणि (क) नुसार मंजूर आहे. दिरंगाई माफ केली जाते. उपशमन बाजूला ठेवण्यात आले आहे. कायदेशीर वारसदारांना रेकॉर्डवर आणण्याची परवानगी आहे. ताबडतोब दुरुस्ती करण्यास परवानगी आहे. फेरपडताळणी करण्यात आली आहे. कोर्ट शिर्स्टेदार अर्जदाराला न्यायालयात दुरुस्ती करण्याची परवानगी देईल. 2024 चा अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 मंजूर करून निकाली काढण्यात आला आहे.

39.2. सीआरए मध्ये, तक्रारदाराच्या कायदेशीर वारसांनी म्हणजेच त्याच्या विधवा आणि मुलाने 25.08.2024 रोजी दोन स्वतंत्र प्रतिज्ञापत्रे दाखल केली आहेत. वादातील पक्षकार सखवे भाऊ आहेत. प्रतिवादी क्रमांक २ असलेल्या मूळ तक्रारदारांपैकी एका भावाचा मृत्यू झाला आहे. अनादर करण्यात आलेल्या धनादेशाची रक्कम रु.२,००,०००/- होती. पुनरावलोकन अर्जदाराने अन्विक्षा न्यायालयाच्या आदेशानुसार रु.2,00,000/- च्या दंडाची संपूर्ण रक्कम व्याजासह रु.3,08,725/- पुणे जिल्हा न्यायालयात जमा केली आहे. मूळ तक्रारदाराच्या दोन्ही कायदेशीर वारसदारांनी आपल्या प्रतिज्ञापत्रात नमूद केले आहे

की त्यांना सर्व अर्जित व्याजासह वरील रक्कम मिळाली आहे. त्यांचे प्रतिज्ञापत्र रेकॉर्डवर 2024 च्या अंतरिम अर्ज क्रमांक 3830 कायदेशीर वारसदारांचे प्रतिज्ञापत्र सह दाखल केले आहे. या तथ्यांमध्ये, सीआरएला तडजोड करण्याची आणि रेकॉर्डवर घेऊन तोडगा काढण्याची परवानगी आहे.

39.3. वरील वस्तुस्थिती व परिस्थिती लक्षात घेता मी पुनरीक्षण अर्जदारास दिनांक 2,000/- चा खर्च महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत जमा करण्याचे निर्देश देऊ इच्छितो. निर्देशानुसार खर्च जमा करण्याच्या अधीन राहून, पुनरीक्षण अर्जदाराचा दोष आणि शिक्षा रद्द केली जाते आणि त्याला वरील अटी आणि शर्तीवर गुन्हा कंपाउंड करण्याची परवानगी दिली जाते.

40. २००७ च्या सीआरए क्रमांक १५२ ला वरील अटींमध्ये मंजूर व त्याची विल्हेवाट लावली जाते.

2003 चे फौजदारी अपील क्रमांक 1543 सह 2015 चा फौजदारी अर्ज क्रमांक 1344 आणि फौजदारी सह 2007 चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 38

2016 चा अर्ज क्रमांक 413 आणि 2016 चा 565:-

41. 2007 च्या सीआरए क्रमांक 38 मध्ये, अर्जदार - आरोपीला आयपीसीच्या कलम 420 अंतर्गत अन्विक्षा न्यायालयाने दोषी ठरवले आणि सत्र न्यायालयाने कायम ठेवले. ते या प्रकरणात आव्हानीत आहे. एन.आय. कायद्याच्या कलम १३८ अन्वये गुन्हात

आरोपीची निर्दोष मुक्तता करण्याविरोधात तक्रारदाराने २००३ चा फौजदारी अपील क्रमांक १५४३ दाखल केला आहे. या प्रकरणांमध्ये, पक्षकारांनी सामंजस्याने प्रकरण निकाली काढले आहे आणि 16.12.2024 च्या संमती अटी दाखल केल्या आहेत. संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात आणि त्यासाठी "एक्स -3" चिन्हांकित केल्या जातात. या दोन्ही पक्षांमधील वाद १९९९ पासूनचा असल्याचे दिसून येत आहे. धनादेशाची रक्कम रु.४ ,००,०००/- होती. संमतीअटींमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे दंडाच्या रकमेसह धनादेशाची रक्कम २००७ मध्ये जमा करण्यात आल्याचे नमूद करण्यात आले आहे. तक्रारदाराला रु.४,०५,०००/- ची जमा रक्कम त्यावरील सर्व व्याजासह प्राप्त होईल असे पक्षकारांनी मान्य केले आहे. वरील दोन्ही प्रकरणे पक्षकारांमधील संमती अटींनुसार निकाली काढली जातात.

41.1. सध्याच्या खटल्याची वस्तुस्थिती व परिस्थिती लक्षात घेता अर्जदाराला आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे रु.३,०००/- चा खर्च जमा करण्याचे निर्देश मी देऊ इच्छितो. त्यानुसार हे प्रकरण कंपाउंड करण्यास परवानगी देण्यात आली आहे. अर्जदाराचा दोष व शिक्षा रद्द केली जाते.

41.2. ४,०५,०००/- रुपये जमा रक्कम प्राप्त व्याजासह या निर्णयाची सर्व्हर प्रत सादर केल्यावर या न्यायालयाच्या / न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीद्वारे तक्रारदारास दिली जाईल. रजिस्ट्री या आदेशाच्या प्रमाणित प्रतीचा आग्रह धरणार नाही.

41.3. 2007 चा सीआरए क्रमांक 38 वरील अटींमध्ये मंजूर आहे आणि संमती अटींच्या अनुषंगाने 2003 चा फौजदारी अपील क्रमांक 1543 त्यानुसार निकाली काढला जातो. सीआरए आणि फौजदारी अपीलाचा निपटारा लक्षात घेता २०१५ चे प्रलंबित फौजदारी अर्ज क्रमांक १३४४, २०१६ चे ४१३ आणि २०१६ चे ५६५ यांचा त्यानुसार निपटारा केला जातो.

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्र.625 ऑफ 2015:-

42. 2015 च्या सीआरए क्रमांक 625 मध्ये, पक्षकारांनी 20.12.2024 च्या संमती अटी दाखल केल्या आहेत कारण त्यांनी हे प्रकरण सामंजस्याने सोडवले आहे. या प्रकरणात अनादर धनादेशाची रक्कम रु.८०,०००/- असल्याचे दिसून येते व अन्विक्षा न्यायालयाने अर्जदारास एक महिन्याच्या कालावधीसाठी आर.आय.ची शिक्षा व रु.१,००,०००/- दंड भरण्यास दोषी ठरविले आहे. अन्विक्षा न्यायालयाच्या निर्णयाला अपील न्यायालयात आव्हान देण्यात आले आणि अपील न्यायालयाने शिक्षेत अंशतः बदल केला आहे. अशा वेळी, पक्षकारांनी प्रकरण संपविण्यासाठी संमती अटी दाखल केल्या आहेत. २०१२ च्या एससीसी क्रमांक ४७०९ मध्ये जेएमएफसी कोर्ट, ठाणे येथे जमा झालेली रु.३०,०००/- ची रक्कम व रु.७०,०००/- इतकी रक्कम यावर पक्षकारांचे एकमत झाले आहे

या न्यायालयात जमा केलेले पैसे मूळ तक्रारदाराच्या कायदेशीर वारसदारांनी म्हणजेच प्रतिवादी क्रमांक 2 (अ) ते 2 (ड) यांना विनाअट काढून घ्यावेत, ज्यांना या न्यायालयाच्या

दिनांक 09.07.2024 च्या आदेशानुसार रेकॉर्डवर आणले गेले आहे. संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात, स्वीकारल्या जातात आणि ओळखीसाठी "एक्स -4" म्हणून चिन्हांकित केल्या जातात आणि न्यायालयाद्वारे स्वीकारल्या जातात.

42.1. श्री.पाबरी व श्री.मालपाठक यांचे म्हणणे ऐकून व खटल्याची नोंद पाहिल्यावर वरील वस्तुस्थिती व परिस्थितीनुसार संमती अटींच्या आधारे मी पुनरीक्षण अर्जदारास दिनांक 1,500/- चा खर्च महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत भरण्याचे निर्देश देतो. निर्देशानुसार खर्च जमा करण्याच्या अधीन राहून, पुनरीक्षण अर्जदाराचा दोष आणि शिक्षा रद्द केली जाते आणि त्याला वरील अटी आणि शर्तीवर गुन्हा कंपाऊंडिंगची परवानगी दिली जाते. ट्रायल कोर्ट आणि या न्यायालयाची रजिस्ट्री जिथे वरील रक्कम रु.30,000/- आणि रु.70,000/- जमा केली जाते, प्रतिवादी क्र.2(अ) ते (ड) प्रतिवादी क्र.2(अ) म्हणजेच सुहासिनी सुधीर सकपाळ यांच्या नावे प्रमाणित प्रतीचा आग्रह न धरता त्यांच्यासमोर ठेवलेल्या या निर्णयाच्या सर्व्हर कॉपीवर वरील रक्कम हा निकाल/ आदेश सादर केल्याच्या तारखेपासून एक आठवड्यात काढण्याची परवानगी देईल आणि वरील रक्कम त्यांच्या बँक खात्यात सर्व जमा व्याजासह हस्तांतरित करेल.

42.2. 2015 च्या सीआरए क्रमांक 625 वरील अटींमध्ये मंजूर आणि त्याची विल्लेवाट लावली जाते.

२००७ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक ४७४ आणि २००७ चा ४७५.

43. २००७ च्या सीआरए क्रमांक ४७४ आणि २००७ च्या ४७५ मधील मूळ आरोपी अर्जदारांची बाजू विद्वान वकील श्री. इंगवले यांनी मांडली. वरील सीआरएमधील दिनांक 07.08.2024 च्या दुहेरी आदेशानुसार पक्षकारांमधील प्रकरण मध्यस्थीसाठी जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण, कोल्हापूर कडे पाठविण्यात आले होते. दिवाणी न्यायाधीश वरिष्ठ स्तर यांनी पक्षकारांमधील मध्यस्थी यशस्वीरित्या पूर्ण केली आहे आणि 04/05.10.2024 रोजी दोन स्वतंत्र मध्यस्थी अहवाल रेकॉर्डवर ठेवले आहेत, ज्यात म्हटले आहे की प्रकरणे पक्षकारांमध्ये सामंजस्याने सोडविली गेली आहेत आणि पक्षकारांनी तडजोड पत्र सादर केले आहे. मी मध्यस्थी अहवालाशी जोडलेली तडजोड पुर्सिस पाहिली आहे.

43.1. श्री. इंगवले सादर करतील की , 04.10.2024 रोजीचा कॉमन कमप्रोमिनेशन पुर्सिस पाहिल्यास त्यामध्ये नमूद केलेल्या अटींवर हे प्रकरण निकाली काढण्यास पक्षकारांनी सहमती दर्शविली आहे, असे नमूद केले आहे. यात ३ महिने सक्तमजुरी व रु .३,०००/- दंड अशी शिक्षा ठोठावण्यात आली आहे. त्यानंतर पक्षांनी आपले मतभेद मिटवले आहेत, परंतु त्यांनी कोणत्या अटींवर तोडगा काढला आहे किंवा कोणतीही रक्कम दिली आहे की नाही हे तडजोड पत्रिकेत नमूद केलेले नाही. तथापि, पक्षकारांमधील वाद वर्ष 2000 पासून सुरू आहे आणि तेव्हापासून ते या न्यायालयातील पुनरावलोकन

टप्प्यापर्यंत विविध न्यायालयात आहेत. तडजोड पुर्सिसवर अर्जदार आणि तक्रारदार दोन्ही पक्षांची स्वाक्षरी आहे.

43.2. त्या दृष्टीने व वरील निर्णयाच्या अनुषंगाने श्री.इंगवले यांचे म्हणणे ऐकून घेऊन व नोंदींचा अभ्यास करून संमती अटी रेकॉर्डवर घेऊन त्या स्वीकारून त्यांनी / अर्जदारांनी महाराष्ट्र राज्य विधीकडे जमा करावयाच्या प्रत्येक प्रकरणात पुनरीक्षण अर्जदाराविरुद्ध रु.३ ,०००/- चा खर्च देण्यास मी आदेशित करतो. अर्जदारांच्या विनंतीचा विचार करण्यासाठी खर्च म्हणून सेवा प्राधिकरण/ पक्षकारांनी तडजोड पुर्सिस रेकॉर्डवर घेऊन परवानगी द्यावी . गुन्हा कंपाऊंडिंगसाठी अर्जदार. निर्देशानुसार आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत रु.3,000/- इतका खर्च भरल्यास 2007 च्या सीआरए क्रमांक 474 आणि 2007 च्या 475 मधील अर्जदारांचा दोष व शिक्षा रद्द केली जाते.

43.3. त्यानुसार २००७ चा सीआरए क्रमांक ४७४ व २००७ चा ४७५ हा वरील अटींमध्ये तडजोड व मध्यस्थी अहवालाच्या अनुषंगाने मंजूर व त्याची विल्हेवाट लावण्यात आली आहे .

२०१५ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्र.१५६ व २०१५ चा फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्र.१५८ :-

44. मूळ आरोपी असलेल्या अर्जदाराची बाजू विद्वान वकील श्री. ताडके यांनी मांडली आणि विद्वान वकील श्री. कदम यांनी प्रतिवादी – २०१५ च्या सीआरए क्रमांक १५६ आणि

२०१५ च्या १५८ मधील तक्रारदार यांची बाजू मांडली. त्यांनी दिनांक 17.12.2024 च्या पक्षांमध्ये झालेल्या कन्सेंट टर्म्स हजर केल्या आहेत आणि पक्षकारांनी सामंजस्याने प्रकरण मिटवले आहे असे सादर केले. संमती अटींचे अवलोकन केल्यावर असे दिसून येते की अर्जदाराने संमती अटींमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे तीन हप्त्यांमध्ये प्रतिवादी – तक्रारदार यांना पूर्ण आणि अंतिम सेटलमेंट रक्कम म्हणून रु.11,00,000/- देण्याचे मान्य केले आहे.

44.1. त्या दृष्टीने आणि वरील निर्णयाच्या दृष्टीने मी संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्यास इच्छुक आहे. दिनांक 17.12.2024 च्या सामान्य संमती अटी रेकॉर्डवर घेतल्या जातात, स्वीकारल्या जातात आणि ओळखीसाठी "एक्स 5" चिन्हांकित केल्या जातात. या प्रकरणाची वस्तुस्थिती विचारात घेऊन व श्री. तडके व श्री. कदम यांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर व नोंदींचा अभ्यास करून मी अर्जदाराने महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरणाकडे भरलेल्या व जमा करावयाच्या प्रत्येक सीआरएममध्ये रु.५,०००/- इतका खर्च अर्जदाराने /दोन्ही पक्षांच्या सामायिक संमती अटी रेकॉर्डवर घेण्याच्या विनंतीचा विचार करून अर्जदाराला गुन्हा कंपाऊंडिंगसाठी अनुमती देण्यासाठी खर्च म्हणून देतो. आजपासून चार आठवड्यांच्या कालावधीत भरलेल्या वरील निर्देशानुसार खर्च भरल्यास २०१५ च्या सीआरए क्रमांक १५६ आणि २०१५ च्या १५८ मधील अर्जदाराचा दोष व शिक्षा रद्द केली जाते. रक्कम काढण्याचे स्वातंत्र्य या न्यायालयाकडून संमती अटींच्या कलम ३ (

ब) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे रु.३,००,०००/- सर्व अर्जित व्याजासह. रजिस्ट्री या निर्णयाच्या सर्व्हर कॉपीवर काम करेल.

45. त्यानुसार २०१५ चा सीआरए क्रमांक १५६ आणि २०१५ चा १५८ वरील अटींमध्ये परवानगी आणि विल्हेवाट लावली.

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 380 ऑफ 2002:-

46. 2002 च्या सीआरए क्रमांक 380 च्या संदर्भात, 07.10.2024 रोजी, श्री. मोरे यांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर या न्यायालयाने सविस्तर आदेश दिला. ते सादर करतील की या अर्जातील तक्रारदार म्हणजेच खाजगी प्रतिवादी सापडत नाही आणि अर्जदाराने / त्याच्या वकिलाने तक्रारदाराची बजावणी करण्यासाठी केलेले सर्व प्रयत्न व्यर्थ ठरले आहेत. कोर्टामार्फत देण्यात आलेल्या बजावणी परत केलेल्या टिप्पणीत म्हटले आहे की, तक्रारदार दिलेल्या पत्त्यावर सापडला नाही आणि त्याने आपली जागा विकली आहे आणि गेल्या १२ वर्षांपासून त्याचा ठावठिकाणा माहित नाही. श्री. मोरे हे या खटल्यात न्यायालय उठेपर्यंतच्या शिक्षेव्यतिरिक्त सादर करतील. न्यायालयाने रु.7,00,000/- दंडाची रक्कम ठोठावली आहे. दंडाच्या एकूण रकमेपैकी २,५०,०००/- रुपयांची रक्कम अर्जदारांनी २००२ मध्ये न्यायालयात जमा केली आहे. ते सादर करतील की अर्जदार न्यायालयाच्या निर्देशानुसार उर्वरित दंडाची रक्कम त्वरित न्यायालयात जमा करण्यास तयार आहेत. तक्रारदाराच्या अनुपस्थितीत या न्यायालयाने या प्रकरणातील वस्तुस्थितीचा विचार करावा

आणि गुन्हाला कंपाउंडिंगची परवानगी द्यावी, असे ते सादर करतील. वरील विशिष्ट तथ्यांमध्ये अर्जदारांनी केलेल्या विनंतीची सुनावणी घ्यावी लागेल आणि न्यायालयाद्वारे स्वतंत्रपणे निर्णय घ्यावा लागेल. मला विचार करण्याची गरज आहे की तक्रारदारासाठी या प्रकरणात कायदेशीर सहाय्याची नेमणूक करणे आवश्यक आहे. त्याशिवाय तक्रारदार न्यायालयासमोर उपलब्ध नसल्यामुळे श्री. मोरे यांनी आधीच जमा केलेल्या आणि जमा करावयाच्या रकमेबद्दल निर्णय घेण्यासाठी वरील प्रकरणात मी राज्यासाठी अभ्यासू एपीपी यांना देखील ऐकू इच्छितो. वरील प्रकरणांमध्ये आज दिलेला निकाल लक्षात घेता, या न्यायालयाला तक्रारदार आणि त्याच्या संमतीच्या अनुपस्थितीत सध्याच्या अर्जदाराच्या खटल्याचा स्वतःच्या तथ्यांवर आणि गुणवत्तेवर विचार करावा लागेल.

47. त्यामुळे वरील विचित्र वस्तुस्थिती लक्षात घेऊन २००२ च्या सीआरए क्रमांक ३८० ची स्वतंत्रपणे १४ जानेवारी २०२५ रोजी सुनावणीसाठी ठेवावी.

फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 585 ऑफ 2002:-

48. या सीआरएच्या बाबतीत, असे दिसून येते की अर्जदाराच्या कारणाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी आणि समर्थन करण्यासाठी कायदेशीर सहाय्याद्वारे अॅडव्होकेटची नियुक्ती करण्यात आली आहे. या प्रकरणात अन्विक्षा न्यायालयाने दोषी ठरवले व रु.3,000/- दंड भरावा आणि चूक केल्यास 15 दिवसांची साधी शिक्षा भोगावी असे आदेशित केले. अर्जदार / आरोपीने अन्विक्षा न्यायालयासमोर आपला गुन्हा कबूल केला. अन्विक्षा

न्यायालयाने कोणतीही नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश दिले नाहीत. शिक्षा सुनावताना अन्विक्षा न्यायालयाने आरोपींबाबत उदारता दाखविल्याच्या कारणास्तव तक्रारदाराने २००२ चा सीआरए क्रमांक ७८८ सत्र न्यायालयात दाखल केला. सत्र न्यायालयाने दिनांक २३.०४.२००२ च्या आदेशाद्वारे अपील मंजूर केले आणि सीआरपीसीच्या कलम ३५७ (३) मधील तरतुदी लागू करून त्यानंतर योग्य तो आदेश देण्याचे निर्देश देऊन हे प्रकरण अन्विक्षा न्यायालयाकडे परत पाठवले.

48.1. रिमांडवर ट्रायल कोर्टाने 16.08.2002 रोजी दिलेला निकाल आणि आदेश दिला. अर्जदार / आरोपीला रु.70,00,000/- भरण्याचे निर्देश नुकसान भरपाईपोटी तक्रारदार आणि चूक केल्यास एक वर्षाची साधी सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी. आरोपीने फौजदारी अपील दाखल केले. सत्र न्यायालयासमोर २००२ चा क्रमांक १२५. दिनांक १७.१०.२००२ च्या आदेशान्वये अपील फेटाळण्यात आले. दिनांक १७.१०.२००२ च्या या बरखास्तीच्या आदेशाविरुद्ध अर्जदाराने सध्याचा सीआरए दाखल केला आहे. आज देण्यात आलेला निकाल आणि तक्रारदार म्हणजेच खाजगी प्रतिवादी क्रमांक २ ची न्यायालयात अनुपस्थिती लक्षात घेता, या सीआरएचा स्वतःच्या गुणवत्तेच्या आणि तथ्यांवर स्वतंत्रपणे विचार करावा लागेल. तक्रारदाराच्या अनुपस्थितीत त्याचा निपटारा किंवा तडजोड होऊ दिली जाऊ शकत नाही.

48.2. त्यामुळे वरील वस्तुस्थिती लक्षात घेता २००२ चा सीआरए क्रमांक ५८५ १४ जानेवारी २०२५ रोजी स्वतंत्रपणे सुनावणीसाठी सूचीबद्ध करण्यात येईल.

49. कायद्याच्या वरील प्रश्नावर निर्णय घेण्यासाठी या न्यायालयाला मोलाची मदत करणारे फैज मर्चंट, विद्वान न्यायमित्र फैजल शेख, रायकर, राऊत आणि डॉ. कृष्णअय्यर यांनी केलेल्या सहकार्याचे हे न्यायालय कौतुक करते.

50. वरील निर्णयाच्या अनुषंगाने २०१६ चा सीआरए क्रमांक ३७३, २०१६ चा ३७४, २०१६ चा ३७५, २०१६ चा ३७६ आणि २०१७ चा दिवाणी अवमान याचिका क्रमांक ५१० ; सीआरए क्रमांक 369 ऑफ 2023; सीआरए क्रमांक 625 ऑफ 2015; सीआरए क्रमांक 152 2024 च्या आयए क्रमांक 3830 सह 2007; 2003 चे फौजदारी अपील क्रमांक 1543 2015 चा फौजदारी अर्ज क्रमांक 1344; 2016 चा फौजदारी अर्ज क्रमांक 413 आणि 2016 चा 565 सह 2007 चा सीआरए क्रमांक 38; 2007 चा सीआरए क्रमांक 474 आणि 2007 चा 475; २०१५ चा सीआरए क्रमांक १५६ आणि २०१५ चा १५८ क्रमांक निकाली काढण्यात आला आहे.

मिलिंद एन. जाधव, जे.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X